

1.01
Prejeto 13. 4. 2006

UDK 329.12:323.1(497.4)"1931/1933"

Jurij Perovšek*

Slovenski liberalci in narodno vprašanje v letih 1931-1933

IZVLEČEK

V liberalnem taboru je tudi v letih 1931-1933 prevladovala jugoslovanska unitaristična narodnopolitična usmeritev. Zagovarjala jo je vsedrjavna Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija (JRKD), v kateri so bili od leta 1932 politično organizirani slovenski liberalci. JRKD je bila edina politična stranka, ki jo je dopustil sistem kraljeve diktature, vzpostavljen 6. januarja 1929. Sredi leta 1932 je ostro nastopila proti knjigi liberalno usmerjenega literarnega kritika Josipa Vidmarja, *Kulturni problem slovenstva*, saj je Vidmar v njej napadel liberalno politično stališče, da je slovenska narodna zavest prenapeta, prisiljena in protidrjavna miselnost. Vidmarja je podprla skupina vidnih liberalnih kulturnih delavcev, ki so leta 1933 ustanovili svojo revijo *Sodobnost* in med večino slovenskih liberalnih izobražencev dokončno utrdili stališče, da je izguba slovenske identitete škodljivo in samomorilsko dejanje. Slovenski del JRKD je medtem zaostroval svoja unitaristična stališča. V začetku leta 1933 je zelo ostro nastopil tudi proti t. i. ljubljanskim punktacijam, federalističnemu državnopravnemu programu, ki ga je 1. januarja 1933 oblikovalo vodstvo razpuščene katoliško usmerjene Slovenske ljudske stranke (SLS); najvidnejši člani vodstva nekdanje SLS so bili zaradi punktacij konfinirani v različnih krajih države. Liberalci so brez obojavljanja podprli tudi unitaristični narodni program nove vsedrjavne Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS), v katero se je 20. julija 1933 preoblikovala JRKD. V JNS so zasedli vrsto vodilnih mest. Politične razmere v državi so tedaj kazale, da je prihodnost namenjena le jugoslovanskemu unitarizmu. V tem prepričanju je slovenska liberalna politika tudi ustopila v čas, ki je sledil oblikovanju JNS.

Ključne besede: Kraljevina Jugoslavija, diktatura kralja Aleksandra, jugoslovanstvo, narodno vprašanje, slovenstvo, unitarizem, Jugoslovanska nacionalna stranka, Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija, liberalizem, Ljubljanske punktacije

ABSTRACT

SLOVENE LIBERALS AND THE NATIONAL QUESTION BETWEEN 1931 AND 1933

*The prevailing political orientation among the Liberals between 1931 and 1933 was that of Yugoslav unitarism. This orientation was supported by the Yugoslav Radical Peasant Democracy (YRPD), in which the Slovene Liberals had been politically organised since 1932. The YRPD was the only political party tolerated by the royal dictatorship introduced on 6 January 1929. In mid 1932, the party sharply reacted to the book *Kulturni problem slovenstva* (The Cultural Problem of Slovene Identity) by Josip Vidmar, a literary critic of liberal orientation. In his book, Vidmar had attacked the Liberals for their political view that*

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000, Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: jurij.perovsek@inz.si

Slovene national awareness was overstrained, forced and anti-state. Vidmar was supported by a group of prominent cultural figures who, in 1933, had founded their own journal Sodobnost (Modernity) and established the view among the majority of the Slovene Liberal intelligentsia that the loss of Slovene identity was detrimental and suicidal. Meanwhile, the Slovene faction of the YRPD strengthened its unitarist principles. In early 1933, Vidmar took a tough stand against the so-called Ljubljana Punctuations, a federalist constitutional programme shaped by the leadership of the abolished, Catholic-orientated, Slovene People's Party (SPP); the most prominent leaders of the former SPP were confined in different parts of the country because of the Punctuations. Unhesitatingly, the Liberals supported the unitarist national programme of the new Yugoslav National Party (YNP), into which the YRPD transformed on 20 July 1933. In the YNP, they occupied several leading positions. The political situation in the country at the time indicated that the future only favoured Yugoslav unitarism. It was with this conviction that Slovene Liberals entered in the period that followed the foundation of the YNP.

Key words: Kingdom of Yugoslavia, King Alexander's dictatorship, Yugoslavism, national question, Slovenism, unitarism, Yugoslav National Party, Yugoslav Radical Peasant Democracy, Liberalism, Ljubljana Punctuations

Z uvedbo osebne diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, 6. januarja 1929, je bilo politično življenje v jugoslovanski državi ohromljeno. Tega dne je namreč kralj razveljavil ustavo, razpustil Narodno skupščino, prepovedal in razpustil vse politične stranke ter se postavil za nosilca vse oblasti v državi. Poleg kralja je po 6. januarju 1929 kot politični dejavnik obstajala le še vlada, ki pa jo je kralj oblikoval in imenoval po svoji volji.¹ Konec dvajsetih let so bila po desetletju državne krize v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) poteptana vsa načela parlamentarne demokracije.²

Ena od ključnih značilnosti kraljeve diktature je bila tudi zaostrena politika jugoslovanske narodne in državne enotnosti. V tem pogledu se je kraljevi diktatorski režim navezoval na že pred tem ustavno in politično uveljavljeno doktrino, po kateri naj bi bila Kraljevina SHS enonarodna država, Slovenci, Hrvatje in Srbi (drugih narodnih imen konstitutivni državni akti niso omenjali) pa naj bi bili zgolj "plemena" namišljenega enotnega jugoslovanskega naroda; doktrina o jugoslovanski narodni enotnosti je bila tudi ideološka osnova jugoslovanskega državnega centralizma.³ Po uvedbi diktature je kralj z več pravnimi akti ponovno uzakonil jugoslovansko narodno in državno enotnost,⁴ pri tem pa je v Zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja z dne 3. oktobra 1929 jugoslovansko nacionalno enotnost uveljavil tudi z novim imenom države. Ime kraljevine, ki so ga do tedaj sestavljala imena treh "plemen" - srbsko, hrvaško in slovensko - je nam-

¹ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, št. 3, 7. 1. 1929, Mojemu dragemu narodu!; Vsem Srbom, Hrvatom in Slovincem!; Iz "Službenih novin kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca"; št. 6, 6. 1. 1929; št. 4, 3., 11. 1. 1929, Zakon o kraljevski oblasti in o vrhovni državni upravi, čl. 2., 15.; št. 5, 11., 17. 1. 1929, Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, čl. 3.

² Jurij Perovšek: Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih. V: Slovenska trideseta leta : simpozij 1995. Ljubljana 1997 (dalje Perovšek, Slovenci in Jugoslavija) str. 18-19.

³ O ustavnih zakonitvi jugoslovanske narodne in državne enotnosti do uvedbe diktature kralja Aleksandra v Jurij Perovšek: Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1993, št. 1-2 (dalje Perovšek, Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave), str. 17-26.

⁴ Perovšek, Slovenci in Jugoslavija, str. 19.

reč spremenil v eno, jugoslovansko ime, ki je prekrivalo vse narodne individualnosti. Tako je od oktobra 1929 obstajala Kraljevina Jugoslavija, v kateri je bil na osnovi Zakona o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja znova vzpostavljen tudi dosledno centralistični državni sistem. Omenjeni Zakon je namreč utemeljil novo upravno delitev države, ki je bila odtlej razdeljena na devet banovin in posebno upravno enoto Uprava mesta Beograda. Večina jugoslovanskega dela slovenskega ozemlja je bila združena v Dravski banovini, ki je od 28. avgusta 1931 s priključitvijo črnomaljskega in metliškega okraja iz sosednje Savske banovine obsegala vse slovensko ozemlje v Kraljevini Jugoslaviji.⁵ Banovine kot nove upravne enote so bile kljub zakonsko zagotovljenim pristojnostim na področju občne uprave še vedno neposredno podrejene centralni državni oblasti.⁶ Ban, ki je v banovini izvajal najvišjo politično in občno upravno oblast, je bil le "predstavnik kraljevske vlade v banovini". Na predlog ministra za notranje zadeve in po soglasju s predsednikom vlade, ga je imenoval kralj. Prav tako je kralj na predlog resornega ministra imenoval načelnike oddelkov banske uprave. Člane banskega sveta, to je banovega posvetovalnega organa, ki ni smel obravnavati političnih vprašanj, pa je na banov predlog postavljala in zamenjeval minister za notranje zadeve.⁷

Z vzpostavitvijo banovin je bilo prekinjeno delovanje dotedanjih oblastnih samoupravnih ustanov in dejavnosti, ko so na Slovenskem tudi po uvedbi diktature in ukinitvi oblastnih skupščin in oblastnih odborov, še lahko samostojno izvajali pogloblitve samoupravne naloge, ki sta jih na gospodarsko-socialnem in prosvetno-kulturnem utemeljila Vidovdanska ustava iz leta 1921⁸ in Zakon o oblastni in sreski samoupravi iz leta 1922.⁹ Po izdaji Zakona o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja so bili vsi dotedanji posli oblastnih samouprav predani kraljevski banski upravi Dravske banovine, samouprave ljubljanske in mariborske oblasti pa

⁵ Obenem s priključitvijo črnomaljskega in metliškega okraja k Dravski banovini je bil k Savski banovini priključen hrvaški okraj Čabar, ki je bil do 28. 8. 1929 vključen v Dravsko banovino. Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev : od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana 1961, str. 471-472.

⁶ Perovšek, Slovenci in Jugoslavija, str. 19-20.

⁷ Uradni list Dravske banovine, št. 100, 399, 9. 10. 1929, Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja, čl. 1.-8.; Uradni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, 20. 11. 1929, 1. kos, Zakon o banski upravi, čl. 6., 26; Miroslav Stiplovšek: *Banski svet Dravske banovine 1930-1935 : prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*. Ljubljana 2006 (rokopis), (dalje Stiplovšek, *Banski svet 1930-1935*), str. 11-12, 37-41.

⁸ V političnem življenju v prvi jugoslovanski državi se je po dnevu sprejetja ustave na srbski narodni praznik Vidov dan, 28. junija (1921), za ustavo Kraljevine SHS uveljavilo ime Vidovdanska ustava. To poimenovanje se je uveljavilo tudi v zgodovini pisju.

⁹ Kraljevina SHS je bila v upravnem pogledu razdeljena na 33 upravno-ozemeljskih enot, t. i. oblasti. Na slovenskem ozemlju sta bili oblikovani dve oblasti, ljubljanska s sedežem v Ljubljani, in mariborska s sedežem v Mariboru. Oblasti so lahko na osnovi ustave in Zakona o oblastni in sreski samoupravi prek voljenih oblastnih skupščin in njihovih izvršilnih organov - oblastnih odborov, samostojno reševale pomembna vprašanja svojega gospodarsko-socialnega in prosvetno-kulturnega razvoja. To je bilo posebej vidno na Slovenskem, kjer sta ljubljanska in mariborska oblastna skupščina v posameznih primerih izvajali oblast tudi na področju uredbodajno-zakonodajnih pristojnosti. Delovanje oblastnih skupščin ljubljanske in mariborske oblasti (oblastne skupščine so začele delovati februarja 1927) je delno ublažilo todedanji ostri centralistični državnoopravni sistem v Kraljevini SHS in je bilo pomemben uspeh slovenskih avtonomističnih oziroma proticentralističnih prizadevanj v dvajsetih letih. Perovšek, *Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave*, str. 20-23; Miroslav Stiplovšek: *Slovenski parlamentarizem 1927-1929 : avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. - Ljubljana 2000, (dalje Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927-1929*), str. 123-315, 325-331, 345-474; *Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992*, 1. Ljubljana 2005 (dalje *Slovenska novejša zgodovina*, 1), str. 290-301.

so bile ukinjene. Temeljni slovenski narodnopolitični cilj v prvi jugoslovanski državi - boj za slovensko samoupravo oziroma avtonomijo - se je vrnil na začetek.¹⁰

V slovenskem liberalnem taboru, ki je ob nastopu kraljeve diktature enotno podprl jugoslovansko unitaristično narodnodržavno usmeritev,¹¹ so preimenovanje države in njeno novo upravno ureditev pozitivno ocenili. Liberalci so nov položaj v državi razumeli kot uresničitev svojih unitarističnih narodnopolitičnih stremeljenj, ki so se jim zavezali že v času nastajanja jugoslovanske države.¹² Pri tem je izstopala vodilna slovenska unitaristična sila pred uvedbo diktature, nekdanja Samostojna demokratska stranka (SDS),¹³ v kateri je bila do leta 1929 politično združena večina liberalnega tabora. V krogih nekdanje SDS so namreč v prvih letih diktature najbolj celovito izražali tedanjo liberalno unitaristično opredelitev. Zagovarjali so dosledno pretopitev vseh narodnih individualnosti oziroma celotnega prebivalstva v vsejugoslovansko nacionalno celoto in odločno podpirali brisanje zgodovinskih državnopravnih individualnosti. S poudarjeno podporo jugoslovanski narodni in državni enotnosti so nadgradili svoje dotedanje unitaristične poglede na nacionalni problem.¹⁴

Do poznega poletja 1931 je imela unitaristična usmeritev liberalcev v političnem pogledu v glavnem le načelni značaj. Politično težo v slovenskem in jugoslovanskem okviru je namreč imela katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS), ki je v tem času sodelovala v vladi divizijskega generala in častnega kraljevega adjutanta Petra Živkovića.¹⁵ Do decembra 1930 je bil v rokah SLS tudi najvišji položaj v banovini, saj je bil njen pripadnik, inž. Dušan Sernec, 9. oktobra 1929 imenovan za bana Dravske banovine; njegov pomočnik je 11. oktobra 1929 postal pripadnik nekdanje SDS dr. Otmar Pirkmajer.¹⁶ SLS je v vladi najprej zastopal njen načelnik dr. Anton Korošec, ki je zasedal mesto ministra za promet, od njegovega izstopa iz vlade, 28. septembra 1930, pa jo je v njej predstavljal Dušan Sernec, ki je zasedal mesto ministra za gozdove in rudnike. SLS je sodelovanje v vladi prekinila 2. septembra 1931. Iz vlade je izstopila zaradi njenega stopnjevanega uresničevanja programa jugoslovanskega narodnega unitarizma in državnega centralizma, pri čemer kot nekdanja vodilna slovenska avtonomistična sila ni mogla več sodelovati.¹⁷ Po izstopu

¹⁰ Stiplovec, Slovenski parlamentarizem 1927-1929, str. 315-325.

¹¹ Jurij Perovšek: Liberalizem in vprašanje slovenstva : nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929. Ljubljana 1996, (dalje Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva), str. 230, 274-275. O pojavu slovenskega avtonomizma liberalne smeri, ki je v dvajsetih letih spremljal glavni, unitaristični liberalni narodnopolitični tok in ki so ga ob uvedbi diktature njegovi tedanji nosilci opustili, str. 204-237.

¹² Stiplovec, Slovenski parlamentarizem 1927-1929, str. 318. O unitarističnih narodnopolitičnih pogledih slovenskega liberalnega tabora od razpada Avstro-Ogrske monarhije do uvedbe diktature kralja Aleksandra Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 71-109, 119, 123-174, 181-201, 238-245, 251-284. O oblikovanju liberalnega unitarističnega programa pred razpadom monarhije str. 28-70.

¹³ Po uvedbi kraljeve diktature so v političnem življenju tridesetih let za posamezne politične opcije oziroma nekdanje politične organizacije, ki so delovale pred njeno uvedbo, uporabljali tudi prejšnje strankarske nazive. To se je ohranilo tudi v zgodoviniopisju.

¹⁴ Jurij Perovšek: Nekdanja Samostojna demokratska stranka in nacionalno vprašanje v letih 1929-1931. V: Stiplovecov zbornik. Ljubljana 2005, str. 179-188.

¹⁵ O delu Živkovićeve vlade od 6. 1. 1929 do 31. 8. 1931 v Zapisnici za sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1929-1931. Beograd 2002, str. XXXIV-XLIII, 3-331, 353-388.

¹⁶ Stiplovec, Banski svet 1930-1935, str. 16-17. O delovanju bana Serneca podrobneje Jure Gašparič: Diktatura kralja Aleksandra in Slovenska ljudska stranka v letih 1929-1935 : doktorska disertacija. Ljubljana 2006 (dalje Gašparič, SLS 1929-1935), str. 87-94.

¹⁷ O sodelovanju SLS v Živkovićevi vladi podrobneje v Gašparič, SLS 1929-1935, str. 74-87, 97-103.

SLS iz vlade so bili vanjo istega dne vključeni liberalci, ki so s tem dobili priložnost, da neposredno politično sodelujejo pri oblikovanju in izvajanju ideje jugoslovanskega unitarizma. V vladi so dobili dve ministrski mesti. Eden od voditeljev nekdanje SDS in najvidnejši slovenski liberalni politik v tridesetih letih, dr. Albert Kramer, je postal minister za zgradbe, najvidnejši politik nekdanje Slovenske kmetijske stranke (pred tem Samostojne kmetijske stranke), Ivan Pucelj, pa je postal minister brez listnice.¹⁸ Za liberalce je vstop v vlado pomenil težko pričakovan politični zasuk, saj se je s tem politično razmerje med najmočnejšima slovenskima političnima taboroma spremenilo. Katoliški tabor je bil potisnjen v opozicijski položaj, ki ga je podkrepilo še dejstvo, da je Serneca že 4. decembra 1930 na mestu bana Dravske banovine nadomestil član Vrhovnega zakonodajnega sveta liberalec dr. Drago Marušič.¹⁹ Poleg tega je za liberalce vstop v vlado predstavljal tudi politično priznanje in moralno zadoščenje. Glede na svojo dolgoletno unitaristično narodnopolitično usmeritev so namreč lahko upravičeno nastopali kot edini verodostojni slovenski predstavniki v unitaristični vladi režima kraljeve diktature.

Liberalci so kot slovenski politični predstavniki šestojanuarskega režima svojo privrženost jugoslovanskemu narodnemu in državnemu unitarizmu lahko dokazali že v prvih dneh po vključitvi v vlado. Kralj Aleksander je namreč dan po njihovi pritegnitvi vanjo izdal ustavo Kraljevine Jugoslavije. Ustavo je oktroiral, to je brez sodelovanja parlamenta predpisal in razglasil sam. Ustava iz leta 1931, ki so jo privrženci kraljeve diktature po mesecu, v katerem je bila razglašena, imenovali kar Septembrska ustava, nasprotniki diktature pa Oktroirana (vsiljena) ustava, je bila sklepno pravno dejanje, s katerim je bil utemeljen kraljev absolutistični način vladanja. Oktroirana ustava²⁰ je namreč s formalno ustavnostjo zagotovila kraljevi absolutizmu. Tega ni preprečila niti ustavno zagotovljena delitev oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno oblast, saj je ustava kralju zagotavljala vrhovno oblast na vseh področjih oblasti.²¹ Obenem je tudi ustavno uveljavila jugoslovanski narodni in državni unitarizem. Narodni unitarizem je uveljavila z določilom, da je uradni jezik kraljevine "srbsko-hrvatsko-slovenski", z določilom, ki ni dopuščalo "združevanja na verski ali plemenski ali pokrajinski osnovi za strankarsko-politične namene niti za namene telesne vzgoje", z določilom, da morajo vse šole "dajati moralno vzgojo in razvijati državljansko zavest v duhu narodnega edinstva" in z določili, po katerih je bil kralj "zaščitnik narodnega edinstva", ki varuje "nadvse edinstvo naroda" in njegove trajne interese.²² Državni centralizem pa je uveljavila z

¹⁸ Slovenska kmetijska stranka je nastala 2. 5. 1926 z združitvijo liberalne Samostojne kmetijske stranke in Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev. Kljub združitvi v Slovensko kmetijsko stranko so Ivan Pucelj oziroma pripadniki nekdanje Samostojne kmetijske stranke v slovenskem političnem življenju še vedno veljali za pripadnike liberalnega tabora oziroma za t. i. liberalne (nekdanje) samostojne kmetijce.

¹⁹ Liberalci so imeli v času do vstopa v vlado večino tudi v banskem svetu Dravske banovine, imenovanem 3. 7. 1930. V banskem svetu, ki je bil z vidika strankarstva iz časa pred uvedbo diktature pluralno sestavljen, sta bili dve petini privrženec nekdanje SLS. (Stiplovšek, Banski svet 1930-1935, str. 45-46; Gašparič, SLS 1929-1935, str. 94-97) Od liberalnih političnih predstavnikov je imel vidno mesto v banovini še pripadnik nekdanje SDS dr. Dinko Puc, ki je bil od 14. 2. 1929 ljubljanski župan. Na državni ravni pa je imel do vstopa v vlado vidnejše mesto Albert Kramer, ki je bil 4. 6. 1930 imenovan za člana Vrhovnega zakonodajnega sveta, od 12. 1. 1931 do imenovanja na ministrski položaj, pa je opravljal posle izrednega poslanika Kraljevine Jugoslavije v Češkoslovaški republiki.

²⁰ V zgodovini pisju se je za ustavo Kraljevine Jugoslavije uveljavilo poimenovanje Oktroirana ustava.

²¹ Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 323-325.

²² Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, 53. kos, 338., 10. 9. 1931, Ustava

določilom, da je državljanstvo "v vsej kraljevini eno", z določilom, da je kralj zaščitnik "državne celotnosti" in njenih "trajnih interesov",²³ in z že omenjenimi določili, ki so centralni državni oblasti omogočala, da je ohranila svojo polno naredbodajno in nadzorno oblast nasproti banovinam. Ta je bila ohranjena tudi nasproti ustavno zagotovljeni banovinski samoupravi. Ustava je namreč vsebovala pomembno določilo, da banovine niso samo upravne, ampak tudi samoupravne enote. Zato je v okviru delovanja banovin predvidela oblikovanje posebnih samoupravnih oblastev. Njihove naloge naj bi izvajala izvoljeni samoupravni banovinski svet z uredbodajnimi in proračunskimi pristojnostmi ter banovinski odbor kot izvršilni organ banovinskega sveta. Vendar pa je ustava ob tem zagotovila, da je bilo samostojno odločanje banskih samoupravnih organov - banovinskega sveta in banovinskega odbora - omejeno. Ban "odnosno z zakonom odrejeni organ" sta namreč imela pravico "ustaviti vse sklepe banovinskega sveta in banovinskega odbora ali občinskega zbora in odbora, ki nasprotujejo ustavi, zakonom in uredbam". O pritožbi zoper tako ravnanje je dokončno odločalo vrhovno upravno sodišče - Državni svet -, katerega člane je imenoval kralj. Poleg tega je lahko kralj na predlog ministra za notranje zadeve banovinski svet razpustil še pred iztekom štiriletne mandatne dobe, s tem pa so se smele "odrediti nove volitve za dotično banovino". Vendar pa je določilo o banovinski samoupravi, ki je v Oktroirani ustavi delno omililo ustavno uzakonjen sistem centralistične absolutistične monarhije, ostalo mrtva črka na papirju. Banovinska samouprava namreč ni zaživela, saj v času do konca obstoja jugoslovanske države nobena vlada ni hotela pripraviti predloga izvedbene zakonodaje za izvolitev in delovanje samoupravnih banovinskih svetov in odborov.²⁴

Liberalci so ustavo brez pridržkov pozdravili. Zanje je bila "demokratična, moderna in lepa".²⁵ V tem smislu jo je razumel tudi Albert Kramer, ki je neposredno pred prevzemom ministrskega mesta poudaril, da nova ustava v polnem obsegu potrjuje "našo državno ureditev, kakor je bila uvedena zlasti z zakonom od 3. oktobra 1929. V tem pogledu ni več nobenega kompromisa, nobene dvoumnosti." Na temelju narodne in državne enotnosti se mora dokončno uveljaviti "jugoslovanska linija, ki predstavlja popolno enakost Srbov, Hrvatov in Slovencev na vseh področjih državnega in narodnega življenja in v vseh pravicah našega razvoja". K temu naj bi, vzporedno z uvedbo parlamentarnega življenja, prispevala tudi nova organizacija občin in banovinskih samouprav.²⁶ Izdaja Oktroirane ustave je bila za liberalce pomembna vzpodbuda za nadaljnje razvijanje njihove unitaristične narodnopolitične usmeritve. V naši razpravi se bomo osredotočili na njihove poglede na narodno problematiko v času od njihovega vstopa v vlado oziroma izdaje ustave, septembra 1931, do I. kongresa vsedržavne unitaristične Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije (JRKD), 20. julija 1933 v Beogradu,²⁷ na katerem se je JRKD preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS). JRKD/JNS je bila namreč edina politična stranka, ki jo je od leta 1932 dovolil režim kraljeve diktature, slovenski liberalci, ki so se v stranko vključili takoj ob njenem oblikovanju, pa so se

kraljevine Jugoslavije, čl. 3., 13., 16., 29., 39.

²³ Prav tam, čl. 4., 29., 39.

²⁴ Prav tam, čl. 86., 88.-95.; Ferdo Čulinović: Državnopravni razvitak Jugoslavije. Zagreb 1963, str. 189, 197-197; Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927-1929, str. 334-335.

²⁵ Jutro, 4. 9. 1931, št. 203, 3. september.

²⁶ Jutro, 6. 9. 1931, št. 205, Vsi Jugosloveni na delo!

²⁷ Program JRKD v Jutro, 18. 12. 1931, št. 292, Na delo za novo vsedržavno stranko!

že do njenega prvega kongresa dokazali tudi kot zanesljivi strankarski izvajalci režimske politike jugoslovanskega narodnega in državnega unitarizma.²⁸

Liberalci so v letih 1931-1933 svojo unitaristično usmeritev nenehno poudarjali.²⁹ Opozarjali so, da je prihodnost Slovencev zagotovljena samo v močni in enotni jugoslovanski državi,³⁰ zato morajo v ropotarnico vsi programi "s kakršnikoli državnopravnimi, avtonomističnimi ali plemenskimi formulami".³¹ "Idea narodnega in državnega edinstva (je namreč) zlata ruda, iz katere se bo narodu lahko skovalo mnogo prospesnih (uspešnih - op. J. P.) vrednot".³² Opozarjali so tudi, da je "sedaj jasno, da se naša usoda ne more več odločevati v Srednji Evropi, temveč na Balkanu, kjer je naravno in zgodovinsko središče in žarišče nove jugoslovanske državne nacije".³³

²⁸ V JRKD so se povezali pripadniki nekdanje Narodne radikalne stranke in unitaristični disidenti iz nekdanje Demokratske in Hrvaške kmečke stranke, pripadniki slovenskega dela nekdanje Samostojne demokratske stranke in nekdanji samostojni kmetijci. Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 332. Podrobneje o nastanku JRKD prav tam.

²⁹ Jutro, 6. 9. 1931, št. 205, Slava kralju Osvoboditelju!; prav tam, Šesti september 1930, 17. 9. 1931, št. 214, Državne kandidatne liste, 27. 9. 1932, št. 223, Državljan! Volilci!, 30. 9. 1931, št. 225, Aktivno sodelovanje, 3. 10. 1931, št. 228, Naš senat, 8. 10. 1931, št. 232, Odločitev za močno državo, 15. 10. 1931, št. 238, Na novih potih, 17. 10. 1931, št. 240, Samo ena lista, 18. 10. 1931, št. 241, Spominu voditelja in borca, prav tam, Dr. Žerjav kot realni politik, 30. 10. 1931, št. 251, Minister Pucelj med Kočevjarji, 4. 11. 1931, št. 255, Ljubljana se zbira v tabor jugoslovenstva, 18. 11. 1931, št. 267, Slovenskim volilcem!, 23. 12. 1931, št. 296, Nova politična stranka; 5. 1. 1932, št. 3, Po senatnih volitvah, 6. 1. 1932, št. 4, Imenovanje vlade ob tretji obletnici 6. januarja, 17. 1. 1932, št. 14, Narodno predstavništvo, 19. 1. 1932, št. 15, Otvoritev nove parlamentarne dobe s prestolnim govorom Nj. Vel. kralja, 20. 1. 1932, št. 16, Prestolni govor, 26. 1. 1932, št. 21, Načrt adrese Narodnega predstavništva, 28. 1. 1932, št. 23, Adresa soglasno sprejeta, 4. 2. 1932, št. 29, Strossmayer, 5. 5. 1932, št. 104, Prebivalstvu Jugoslavije!, 10. 6. 1932, št. 134, Izzvana borba, 1. 7. 1932, št. 151, Vidovdanski kresovi, 12. 7. 1932, št. 160, Obmejna Notranjska odklanja separatizem, 6. 9. 1932, št. 207, Minister Kramer v Premurju, 9. 9. 1932, št. 210, Petnajst tisoč ljudi na kmečkem prazniku na Bledu, 13. 9. 1932, št. 213, Bilanca nedeljske ljubljanske manifestacije, prav tam, Zaključek manifestacije, 8. 10. 1932, št. 235, 8. oktobra 1912, 22. 10. 1932, št. 247, Ob kumanovski proslavi, 23. 10. 1932, št. 248, Ljubljana ob 20-letnici kumanovske bitke, 8. 11. 1932, št. 260, Ministra Kramer in Pucelj o političnem položaju, 1. 12. 1932, št. 280, Prvi december; 15. 1. 1933, št. 13, Dr. Anton Korošec, 18. 2. 1933, št. 42, Obračun Narodne skupščine s punktaši, 26. 2. 1933, št. 49, Separatisti in mladina, 8. 6. 1933, št. 131, Narodno edinstvo in pravna enakost, 2. 7. 1933, št. 152, Po sokolski zmagi, 20. 7. 1933, št. 167, Prvi kongres vsedržavne stranke; Jutro, ponedeljska izdaja, 7. 9. 1931, št. 36, Beseda predsednika, 12. 10. 1931, št. 41, Slovenci in volitve, 19. 10. 1931, št. 42, Spomenik vojaku duha in dela, 26. 10. 1931, št. 43, V znamenju narodne sloge, 2. 11. 1931, št. 44, Vsa Slovenija v jugoslovenskem taboru, 28. 12. 1931, št. 52, Idejni tečaj srednješolske omladine; 1. 8. 1932, št. 31a, Dve novi veličastni manifestaciji na Notranjskem, 16. 8. 1932, št. 33, Mogočen kmečki tabor na Krškem polju, 24. 10. 1932, št. 43, Dva velika shoda ministra Pucelja, 7. 11. 1932, št. 45a, Veliko manifestacijsko zborovanje v Mariboru, 28. 11. 1932, št. 48, Pregled našega prosvetnega dela; 23. 1. 1933, št. 4, Protestni zbor v Kranju, 30. 1. 1933, št. 5, Ministra Kramer in Pucelj o aktualnih političnih vprašanjih, 1. 5. 1933, št. 18, Dolenjska v taboru vsedržavne stranke, 17. 7. 1933, št. 29, Mogočen tabor JRKD pri Sv. Jakobu; Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije : vanredan saziv za 1931/32 godinu : knjiga III. Beograd 1932, str. 212-214 (razprava dr. Bogumila Vošnjaka na 20. rednem sestanku, 5. 3. 1932; SB NS); SB NS : redovan saziv za 1932/33 godinu : knjiga II. Beograd 1933, str. 136-137 (razprava B. Vošnjaka na 27. r. s., 17. 2. 1933); SB NS : redovan saziv za 1932/33 godinu : knjiga III. Beograd 1933, str. 16-20, 78-80 (razprava B. Vošnjaka na 30. in 33. r. s., 21. in 24. 2. 1933); SB NS : redovan saziv za 1932/33 godinu : knjiga IV. Beograd 1933, str. 354-356 (razprava Antona Cererja na 41. r. s., 16. 3. 1933).

³⁰ Jutro, 18. 10. 1931, št. 241, Slovenci v Jugoslaviji, 11. 11. 1931, št. 261, Slovenci pri volitvah; 4. 3. 1932, št. 54, Proračunska razprava v narodni skupščini, 12. 7. 1932, št. 160, Obmejna Notranjska odklanja separatizem, 9. 8. 1932, št. 184, Dan lepih narodnih manifestacij v Dravinjski dolini, 1. 12. 1932, št. 280, Prvi december.

³¹ Jutro, 11. 11. 1931, št. 261, Slovenci pri volitvah.

³² Jutro, 1. 12. 1931, št. 278, Prvodecembrska misel.

³³ Jutro, 29. 10. 1931, št. 250a, Ob obletnici prevrata.

V liberalnem taboru so namenili precej pozornosti idejni vsebini jugoslovanske narodne in državne enotnosti. Zatrjevali so, da "ideja širokogrudnega, pravilno pojmovanega narodnega edinstva"³⁴ zagotavlja popolno enakopravnost "vseh plemen, vseh slojev in posameznikov".³⁵ Zato slovenstvo v jugoslovanski državi ni ogroženo. Jugoslovanstvo namreč ne pomeni njegovega zanikanja,³⁶ saj ni "slepa sila, ki bi rušila pred seboj in pod seboj, kar je zgodovinski razvoj ustvaril dobrega in lepega v posameznih *plemenih* (podčrtal J. P.) ali pokrajinah".³⁷ V prid omejnjeni trditvi so se sklicevali na prosvetnokulturne pridobitve, ki so jih dosegli Slovenci v jugoslovanski državi: slovenizacijo na kulturnem in šolskem področju in v upravnem poslovanju ter ustanovitev Univerze v Ljubljani.³⁸ Po liberalnem prepričanju je zato jugoslovanstvo dopuščalo najširši razmah slovenske kulturnojezikovne individualnosti³⁹ in je bilo najboljši odgovor "bolestnemu separatističnemu samoslovenstvu".⁴⁰ Kot je na velikem manifestacijskem zborovanju JRKD, 11. septembra 1932 v Ljubljani, dejal glavni tajnik stranke in minister brez listnice Albert Kramer, tako "jugoslovenska politika in načelo narodnega in državnega edinstva za Slovence ni(sta) greh napram posebnim dolžnostim do našega *plemena* (podčrtal J. P.). Nasprotno, *ta politika je za nas edini spas, da očuvamo svoje pleme, vse posebnosti v velikem sklopu jugoslovenskega naroda, katerega neoddeljiv del se moramo sami sebe občutiti, da lahko z njim delimo ne samo dolžnosti, marveč tudi pravice*".⁴¹ Izogibanje priznanju posebne slovenske narodne individualnosti in težnja po njeni pretopitvi v jugoslovanski nacionalni okvir je v komentarju k omejnjeni manifestaciji izrazilo tudi vodilno liberalno politično glasilo Jutro, ki je zapisalo: "Narodno edinstvo je [...] edino jamstvo za obstoj našega naroda; posebej pa bo vedno glavni činitelj pri zblizanju vseh delov naše kraljevine in pri izgajevanju razlik, ki so le posledica različne usode našega naroda v preteklih časih".⁴² Jutro je s tem poudarkom zaokrožilo misel, ki jo je zagovarjalo že v začetku leta 1932. Tedaj je v članku, ki je obravnaval odnos inteligence do slovenske univerze, izrazilo naslednje stališče: "Ne v kulturni izolaciji, ki je po krivdi tuje nadvlade razcepila slovanski jug, temveč v ozkem sožitju, v mirnem in naravnem duhovnem zblizevanju in spajanju, v blagohotni izmeni vseh naših vrednot naj se nadaljuje naš

³⁴ Jutro, 25. 9. 1931, št. 221, Volitve.

³⁵ Prav tam. Jutro, 29. 9. 1931, št. 224, Volilni proglas članov kraljevske vlade, 18. 10. 1931, št. 241, Slovenci v Jugoslaviji, 10. 11. 1931, št. 260, Stopetdeset tisoč!, 13. 11. 1931, št. 263, Nov duh v naši politiki; 8. 1. 1932, št. 6, Ljubljanska univerza in naša inteligenca, 13. 9. 1932, št. 213, Poročilo ministra dr. Alberta Kramerja; 18. 3. 1933, št. 66, Govor predsednika vlade; Jutro, ponedeljska izdaja, 29. 5. 1933, št. 22, Stranka pozitivnega dela, 6. 6. 1933, št. 23, Pot k pozitivnemu delu.

³⁶ Jutro, 27. 1. 1932, št. 22, Manifestacija sloge in odločne volje, 16. 9. 1932, št. 216, Moč ideje; 18. 3. 1933, št. 66, Govor predsednika vlade.

³⁷ Jutro, 29. 9. 1931, št. 224, Volilni proglas članov kraljevske vlade.

³⁸ Jutro, 7. 6. 1932, št. 131, Ministra dr. Kramer in Pucelj o političnem položaju v državi in Sloveniji, 13. 9. 1932, št. 213, Poročilo ministra dr. Alberta Kramerja; 29. 1. 1933, št. 25, Separatistične punktacije in severna meja; Jutro, ponedeljska izdaja, 18. 7. 1932, št. 29, Velik govor ministra Mohoriča na Jesenicah. O pridobitvah Slovencev na kulturnoprosvetnem področju v jugoslovanski državi in Ervin Dolenc: Kulturni boj : slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929. Ljubljana 1996, str. 11-92; Jurij Perovšek: Srbi vladajo, Hrvati razpravljajo, Slovenci plačujejo (Mit in resničnost prve Jugoslavije). V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2004, št. 2-3, str. 415-418.

³⁹ Jutro, 8. 1. 1932, št. 6, Ljubljanska univerza in naša inteligenca. O tem tudi Jutro, 18. 10. 1931, št. 241, Slovenci v Jugoslaviji; 7. 6. 1932, št. 131, Ministra dr. Kramer in Pucelj o političnem položaju v državi in Sloveniji.

⁴⁰ Jutro, 16. 9. 1932, št. 216, Moč ideje.

⁴¹ Jutro, 13. 9. 1932, št. 213, Poročilo ministra dr. Alberta Kramerja.

⁴² Jutro, 16. 9. 1932, št. 216, Moč ideje.

zgodovinski razvoj, kateremu je leto 1918 (nastanek jugoslovanske države - op. J. P.) položilo trdne in trajne temelje".⁴³

V času, ki je potekel med objavama obeh navedenih poudarkov, pa je glede vprašanja o narodnokulturni vsebini in ciljih jugoslovanstva oziroma o razmerju med slovenstvom in jugoslovanstvom v liberalnem taboru prišlo do razkola. Sprožil ga je liberalni literarni kritik Josip Vidmar, ki je maja 1932 objavil knjigo *Kulturni problem slovenstva*. V njej je odkrito napadel liberalno unitaristično politiko in njeno stališče, da je slovenska narodna zavest prenapeta, prisiljena in protidržavna miselnost. Zavrnil je vse argumente za opustitev slovenstva, predvsem pa argumenta o nevdružni slovenski majhnosti in nevarni zaprtosti pred drugim svetom, ter nakazal pot slovenske duhovne oziroma kulturne veličine, češ, "ustvarili bomo na svojih tleh nove Atene ali novo Florenco". Liberalnim politikom je v imenu svobodomiselnih usmerjenih intelektualcev še zagrozil, da bodo zaradi slovenskega vprašanja prisiljeni podpirati ideološko nasprotno katoliške politike.⁴⁴

Vidmarjeva knjiga je sprožila burne odzive v slovenski kulturni in politični javnosti.⁴⁵ Zaostrili so se zlasti potem, ko je takrat najuglednejši slovenski književnik in liberalnim politikom vedno lojalni Oton Župančič, septembra 1932 v elitni liberalni literarni reviji *Ljubljanski zvon* objavil esej Adamič in slovenstvo. V njem je v odgovor Vidmarju razmišljal o slovenstvu in amerištvu pisatelja Louisa Adamiča. Ob primeru Adamičevega pisanja v angleščini je namreč dokazoval, da z izgubo jezika slovenska identiteta v Jugoslaviji ne bi bila preveč okrnjena, saj je tudi Adamič po svojem notranjem bistvu ostal Slovenec, čeprav piše angleško. Liberalna Tiskovna Zadruga, ki je bila izdajatelj *Ljubljanskega zvona*, je uredništvu revije s Franom Albrechtom na čelu preprečila kritiko Župančičevega eseya, zato je to odstopilo. Krog somišljenikov je članke o vprašanju slovenstva izdal v posebni brošuri z naslovom *Kriza Ljubljanskega zvona*. Naslednje leto so začeli izdajati revijo *Sodobnost*, h kateri so pritegnili tudi nekaj drugih sodelavcev *Ljubljanskega zvona*. *Sodobnost* se je odkrito postavila na stran slovenstva in med večino liberalno usmerjenih izobražencev dokončno utrdila stališče, da je izguba slovenske identitete na kakršnen koli način - nasilno, pospešeno z državnimi ukrepi ali naravno in dolgoročno - škodljivo in samomorilsko dejanje. Nasprotovanje unitaristični politiki so v liberalni javnosti jasno pokazale tudi politične skupine, ki so svoja stališča o narodni problematiki objavljale v tedniku *Slovenija*; tednik je začel izhajati sredi leta 1932. Podobne opredelitve je bilo mogoče zaslediti tudi v mladinskem gibanju nekdanje Samostojne kmetijske stranke - *Zvezi društev kmečkih fantov in deklet*. Razhajanja, ki jih je povzročila Vidmarjeva knjiga, so vplivala tudi na ozko skupino intelektualcev, zvesto liberalni politiki. Skupina, ki jo je vodil kulturni urednik Jutra Božidar Borko, je namreč toliko popustila v svoji težnji po kulturnem poenotanju Jugoslovanov, da je to poenotenje dopuščala zgolj kot možnost v dolgotrajnem naravnem procesu zblizevanja, po več generacijah skupnega življenja.⁴⁶

Vihar, ki je nastal zaradi Vidmarjeve knjige, je povzročil, da v slovenski intelektualni javnosti nihče več ni zagovarjal pospešenega zlivanja slovenstva v jugo-

⁴³ Jutro, 8. 1. 1932, št. 6, Ljubljanska univerza in naša inteligenca.

⁴⁴ Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 343-344, 423.

⁴⁵ Prav tam, str. 345-346, 423; Janko Prunk: Slovenski narodni vzpon : narodna politika 1768-1992. Ljubljana 1992 (dalje Prunk, Slovenski narodni vzpon), str. 260-261.

⁴⁶ Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 344-345, 423; Prunk, Slovenski narodni vzpon, str. 257-259; Perovšek, Slovenci in Jugoslavija, str. 23.

slovanstvo. Na političnem področju pa je bilo drugače. To se je lepo pokazalo prav v liberalnem taboru, ki ga je, z izjemo majhnih kritično naravnanih skupin, obvladovala JRKD. Jutro, v katerem je slovenski del stranke izražal svoja politična stališča, je namreč 28. junija 1932, na enajsto obletnico sprejetja unitaristične in centralistične Vidovdanske ustave, namenilo precej prostora pojasnjevanju pogledov odločujočih liberalnih krogov na nacionalni problem. Ti so vztrajali pri zgodovinski utemeljenosti vsejugoslovanske enotnosti, čeprav je bilo jedro njihovega sporočila povezano z vrsto sofistčnih dokazovanj, da liberalni tabor ne zanika slovenstva. Tako je Jutro v članku Slovenstvo in jugoslovenstvo zagotavljalo, da nasprotja med jugoslovansko in slovensko idejo ni, saj se "jugoslovenska ideja [...] ni pojavila kot negacija vsega dosedanjega ali kot valjar, ki naj vse izenači"; hkrati pa je prav to idejo razumelo kot privlačno silo, "ki naj vse dele strne v čvrsto celoto in ustvari na slovanskem jugu večjo, odpornejšo državo nego bi bile separatne državice in ki naj da vsem, doslej razkosanim delom zavest *nacionalne skupnosti* (podčrtal J. P.), ker je taka zavest nujen pogoj notranje in vnanje sile". Jutro je nadalje poudarjalo, da jugoslovanska državna in narodna ideja ne pomeni pretvarjanja slovenske kulturne individualnosti "v nekaj drugega kakor smo po naravi", in da se tudi "Srbi in Hrvati [...] niso zedinili s Slovenci zaradi tega, da bi nam vsilili same sebe in izrinili iz nas to, kar je po naravi in po zgodovinskih pridobitvah našega". Namen jugoslovanske združitve naj bi bil namreč ta, da si Slovenci, Hrvati in Srbi ustvarijo skupno državo in skupno domovino. Dodalo pa je, da je to združitev vodilo tudi hotenje, "da si ustvarimo [...] *skupno nacionalno zavest* (podčrtal J. P.), ki nas bo vse skupaj varovala in vodila skozi viharje zgodovine, ako še kdaj završe nad nami ali okoli nas. Način tega sožitja je zadeva politične prakse, načelo pa zadeva narodne usodnosti, ki nas je vodila od istega izvora preko tisočletne razcepljenosti v sedanjo skupnost."⁴⁷

Gornja trditev je temeljila na razlagi, da naj bi se Slovenci "prostovoljno in iz nedvomnih narodnih interesov včlenili kot samostojna kulturno-narodna individualnost v višje organiziran državno-politični narod". In ker je narod kljub "svoji biološki in kulturni zakoreninjenosti vseskoz dinamičen pojav in podvržen družabnemu in gospodarskemu procesu v zgodovinskem razvoju", tudi "prehod Slovencev v politično edinstveni jugoslovanski narod (če tega naroda ne bi bilo, bi bili Slovenci v tej državi narodnostna manjšina), v narod, ki je nositelj sedanje države in v vseh svojih *delih* (podčrtal J. P.) enakopraven, ne pomeni degradacije v nekaj nižjega. Nasprotno: pomeni povišanje v višje organiziran narod in v močnejše narodno-državno telo. V jugoslovenskem narodu ostanejo in morajo ostati vsi atributi srbstva, hrvatstva in slovenstva," je nadaljevalo Jutro, "toda jasno je, da morajo biti nekako uglašeni med seboj in da tu ni prostora za separatistične tendence, ki razkrajajo nujno potrebno zavest edinstva. Potemtakem višje organiziran narod kot živa sinteza tradicionalnih in še vedno aktivnih narodnih, ali če hočete, plemenskih individualnosti, ne more in ne sme uničevati tako bistvenih znakov, kakor so n. pr. jezik, kulturni karakter i. dr. Nadaljnje oblike te *podreditve skupnosti* (podčrtal J. P.) pa si bodo uredile one sile, ki so taki tvorbi imanentne, sile, ki vodijo narode na njihovi zgodovinski poti od postanka do smrti."⁴⁸

Jutro je tudi v drugem delu članka Slovenstvo in jugoslovenstvo poudarilo po-

⁴⁷ Jutro, 28. 6. 1932, št. 149, Slovenstvo in jugoslovenstvo.

⁴⁸ Prav tam.

men vsejugoslovanske bivanjske paradigme. Menilo je, da morata "obe jezikovni strugi", slovenska in srbohrvaška, teči "vsaj vzporedno in da se ne oddaljujeta med seboj, ker bi vsako duhovno odtujevanje trgalo dragocene vezi našega državnega in narodno-političnega edinstva. Namesto ločevanja in izenačevanja stavi današnje jugoslovenstvo načelo skupnostne zavesti na vseh področjih in v vseh tradicionalnih oblikah našega kulturnega izživljanja. Ta zavest (pa) pomeni več kot sodelovanje, ki je mogoče tudi z drugimi narodi: to je kulturno ustvarjanje za zavestno celoto, ki jo imenujemo jugoslovanska kultura. Le ta zopet ni po svoji naravi negacija obstoječih kulturnih individualnosti, marveč je njihova organska spojitev za najvišjim smotrom samoohranitve vsega zedinjenega naroda." Za zgraditev jugoslovanske kulture naj ne bi bil potreben enoten jezik, "treba pa je, da smo enega narodnega duha". Zato je "*bistvo jugoslovenstva [...] podrejenost višji sintezi* (podčrtal J. P.)", kar velja za vse njegove konstitutivne dele. Po Jutru torej potreba po samostojnem in suverenem narodnem samozavedanju in razvoju ni bila veljavno vodilo življenja Slovencev v jugoslovanski državi. Njegova resnična, unitaristična vsebina je bila "samo v tem, da bo Srb iz Južne Srbije videl pod Triglavom kos svoje domovine, za katerim bo stala njegova narodna čast [...]. Prav tako (pa) moramo Slovenci videti ob Vardarju kos svoje domovine in v dalmatinskih zalivih morje, ki buta ob naše skale."⁴⁹

"Vzplamtevanje separatizma",⁵⁰ ki naj bi ga povzročila Vidmarjeva knjiga, je Jutro v svoji "vidovdanski" številki obsodilo tudi v drugih člankih. Čeprav se je ob tem sklicevalo na narodno delo liberalcev v avstrijski dobi in njihov prispevek za razvoj slovenske materialne in socialne kulture v jugoslovanski državi, ter zagotavljalo, da nikoli niso mislili na "kakršnokoli demontažo slovenstva", so njihovo zavezanost unitarizmu in unitaristični jugoslovanski državi dobro izrazile naslednje besede: "Naprednjaki [...] so svojo (jugoslovansko - op. J. P.) nalogo v novi državi, ki so jo pozdravili kot narodno in ki je našla v njih brezkompromisne zagovornike, razumeli tako, kakor jo mora razumeti vsak resnični narodnjak. Ta država je naprednim Slovincem nekaj, brez česar si ne morejo in nočejo predstavljati naše bodoče zgodovine. V priznavanju te države ni za nas niti sence pogojnosti." Zato je Jutro opozorila na slovenski narodni problem v Jugoslaviji, ki ga je v svojem pisanju zanikalo, razumelo le kot "onemoglo vpitje o 'zatiranem in ogroženem slovenstvu'".⁵¹ Zahtevalo je, da se "ojačita duh skupnosti in zavest državnega in narodnega edinstva",⁵² z navedki iz različnih izjav pomembnih slovenskih kulturnih in političnih mož - Ivana Cankarja, dr. Janeza Evangelista Kreka in dr. Ivana Prijatelja - pa je dokazovalo, da zgodovinski razvoj nujno vodi v pretopitev Slovencev v jugoslovanstvo.⁵³ Proti stališčem, ki jih je poudaril Vidmar, je objavilo tudi članek neimenovanega avtorja "iz kroga slovenskih kulturnih delavcev" in izjavo ljubljanskih članov Zveze jugoslovenskih naprednih akademskih starešin v Ljubljani.⁵⁴ Avtor "iz kroga slovenskih kulturnih delavcev" je o Vidmarjevi knjigi zapisal, da med deli, ki obravnavajo slovensko vprašanje, doslej "še ni pri nas zagledalo belega dne [...] slabotnejše [...] nego je Vidmarjevo". Poudaril je, da je težnja po

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Prav tam, Vprašanja naši mladini.

⁵¹ Prav tam, Naprednjaki in slovenstvo.

⁵² Prav tam, Zloraba slovenske zastave.

⁵³ Prav tam, Slovenci smo Jugosloveni.

⁵⁴ O usmeritvi Zveze jugoslovenskih naprednih akademskih starešin v Ljubljani v Jutro, 6. 1. 1932, št. 4, Ljubljanska univerza.

jugoslovanskem kulturnem in jezikovnem zbližanju "najmanj toliko moralna, kakor težnja ozkosrčnega in nadutega samoslovenstva". Kljub oceni, da naj bi to vprašanje ustrezno rešil bodoči razvoj, pa je menil, da "Vidmarjevo pojmovanje našega problema" dejansko opozarja na "problem obstoja in evolucije v jugoslovensko smer".⁵⁵ Podobno je menila tudi Zveza jugoslovanskih naprednih akademskih starešin na ljubljanski univerzi, ki je "o nedavnih pojavih samoslovenskega separatizma" izjavila, da "hoče zastaviti [...] ves svoj vpliv, da se pogubne struje obrnejo v pravo smer, da se pretirana samoslovenska nacionalna čustvenost podredi zakonom realnosti in nalogam bodočnosti".⁵⁶

Jutro se je čez slabe tri mesece še enkrat vrnilo k Vidmarjevi knjigi. Ko je jeseni 1932 Oton Župančič v Ljubljanskem zvonu objavil svoj, po Jutrovem mnenju "mojstrski esej",⁵⁷ je namreč zmagoslavno zapisalo, da je "spor o problemu slovenstva, ki ga je nedavno za lase privlekla v javnost majčkena skupina naših kulturnih delavcev [...] končan z njenim strahovitim porazom. V obupno prizadevanje pigmejcev, kako bi utesnili in omejili dinamiko našega narodnega življenja v kolovoze svoje lastne ozkosrčnosti, je s svojo avtoritativno besedo posegel prvak naše poezije in mojster naše besede Oton Župančič ter z moško odločnostjo zavrnil njihovo kratkovidno ideologijo v prave meje. Z Župančičevo izjavo", je poudarilo Jutro, "je pravda o problemu slovenstva za omenjeno maloštevilno skupino izgubljena in široka javnost je z Župančičevo v kulturnopolitičnem pogledu prevažno izjavo dobila z najbolj poklicane strani potrdilo, da je ozkosrčno samoslovenstvo temna zabloda, ki bi morala (utegnila - op. J. P.) zavreti ves naš razvoj in proti zdravemu življenjskemu instinktu našega ljudstva postaviti kot maksimo cmeravost, domišljavost in bolno megalomanijo".⁵⁸

Vidmarjeva knjiga Kulturni problem slovenstva ni vplivala na narodnopolitično usmeritev vladajoče liberalne politike. Njeno unitaristično opredelitev, ki so jo v liberalnem taboru podpirali tudi prek množične telesnovzgojne organizacije Sokol Kraljevine Jugoslavije, v študentskih klubih Jadran in Edinstvo ter političnem gibanju Borba,⁵⁹ je najbolj dosledno izražala JRKD. Njen glavni tajnik Albert Kramer je ob različnih priložnostih poudaril, da je JRKD v službi političnega uresničenja jugoslovanske narodne in državne enotnosti. Tako je na ustanovni skupščini JRKD za Savsko banovino, 23. oktobra 1932 v Zagrebu, zagotovil, da bo stranka "prenesla na ramena organiziranega naroda velike ideje, ki jih je proklamiral naš kralj v svojem manifestu od 6. januarja". Poudaril je še, da "stranki ni treba, da bi v duhu jugoslovenstva likvidirala plemenske posebnosti, marveč želi, da jih v duhu jugoslovenstva asimilira in združi v močno celoto".⁶⁰ Kot je opozoril na vsedržavnem stranki-

⁵⁵ Prav tam, "Kulturni problem slovenstva".

⁵⁶ Prav tam, Izjava jugoslovanskega naprednega starešinstva.

⁵⁷ Jutro, 23. 9. 1932, št. 222, Kulturni pregled. Oton Župančič o slovenstvu.

⁵⁸ Jutro, 25. 9. 1932, št. 224, Budni čuvaji.

⁵⁹ Jutro, 29. 6. 1933, št. 149, Jubilejni občni zbor Ljubljanskega Sokola; Slavko Kremenšek: Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941. Ljubljana 1972, str. 245-246, 248; Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom : pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Ljubljana 1994 (dalje Vidovič-Miklavčič, Mladina med nacionalizmom in katolicizmom), str. 5-6; Tomaž Pavlin: Razvoj sokolstva v Sloveniji med leti 1929-1941 : doktorska disertacija. Ljubljana 2000, str. 107, 111, 114, 116-119; Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 352, 382.

⁶⁰ Jutro, ponedeljska izdaja, 24. 10. 1932, št. 43, Manifestacija jugoslovanske misli v Zagrebu. O tem prim. tudi Jutro, 19. 7. 1932, št. 166, Veliko politično zborovanje v Skopju in Jutro, ponedeljska izdaja, 3. 10. 1932, št. 40, Banovinske skupščine JRKD.

nem zboru, 5. junija 1933 v Sarajevu, "tega velikega nacionalnega in državnega ideala ne moremo zamenjati za nobene umetne državnopravne, plemenske ali pokrajinske teorije brez življenjske nevarnosti za nas vse. To dobro čuti tudi naš narod."⁶¹

Ker je bila za liberalce unitaristična politika edina prava nacionalna politika, je bilo razumljivo, da so veliko pozornosti namenili tudi pobijanju zamisli o federativni ali avtonomistični preureditvi jugoslovanske države. Proti njej je na rojstni dan jugoslovanskega prestolonaslednika Petra II. Karađorđevića, 6. septembra 1931, ko so pred mestno hišo v Ljubljani odkrili spomenik pokojnemu kralju Petru I. Karađorđeviću, zelo nazorno nastopil ljubljanski liberalni župan Dinko Puc, ki je zaklical: "Naš kralj (Aleksander I. Karađorđević - op. J. P.) ... nas kliče z novo ustavo na sodelovanje v prosep velike domovine, ene *nedeljene*. *Kajti domovin ni šest, ne pet pa tudi treh ne, je samo ena s krvjo in smrtjo posvečena!*"⁶² Podobno je na prvi seji banovinskega odbora JRKD za Dravsko banovino, 19. junija 1932 v Celju, proti federaciji nastopil tudi Ivan Pucelj, ki je od januarja 1932 zasedal mesto ministra za socialno politiko in narodno zdravje. Opozoril je, da bi federativna ureditev države za Slovence pomenila nacionalno smrt, saj je treba "samo pogledati naš zunanji položaj, če bi imeli svojo državo Slovenci, drugo Hrvati in drugo Srbi". Pomisliti je treba še na gospodarske posledice, in "že samo iz teh razlogov bi se morali Slovenci ne glede na to, kako politično mislimo, z vsemi močmi upreti vsemu, kar bi utegnilo razrahljati našo državno skupnost". K temu je Pucelj dodal tudi ideološko opozorilo, v katerem je bilo mogoče prepoznati značilno liberalno kulturnobojno stališče nasproti katoliškemu taboru. "Ne samo, da bi federativna ureditev države vodila vse skupaj v propast," je poudaril, pomenila bi tudi, da bi "v Sloveniji zavladal nepopisani teror. Poleg nacionalnih interesov mora biti zato pri nas gonilna sila tudi čut samoohrane. Vsakdo pa, ki hoče biti močan, mora biti samozavesten in zdrav (tudi) v notranjosti."⁶³ Liberalci so torej iz političnih in ideoloških vzrokov odločno nastopali proti federativni ali celo samostojni Sloveniji.⁶⁴ Načrti o federativnem preoblikovanju Jugoslavije pa so po njihovem mnenju imeli tudi "to slabost, da si v velikem delu države, in to v onem, ki je politično najaktivnejši (srbskem - op. J. P.), ne morejo pridobiti niti najmanjše popularnosti. Vsa teoretična prerekanja, ki jih pred zedinjenjem in osobito še po zedinjenju ni bilo malo, so pokazala samo na to, da niti v teoriji ni mogoče začrtati pravičnih mej med srbskim in hrvaškim delom naroda. Federacija zgodovinskih dežel pa bi ustvarila v Jugoslaviji tako nemogoče, vprav absurdno stanje, da ni čuda (čudno - op. J. P.), če se je za tako načelo pred leti ogrevala samo ena stranka v vsej državi (Hrvaška republikanska kmečka stranka - op. J. P.) in še ta ni nikdar izdelala realnega programa."⁶⁵

Na osnovi svoje načelne odklonitve federativne državne ureditve so liberalci oziroma JRKD v pogledu izvajanja upravne oblasti zagovarjali uvedbo banovinskih samouprav kot jih je predvidela Oktroirana ustava. Zavzemali so se za upravno decentralizacijo v še vedno močni jugoslovanski državni celoti.⁶⁶ Pri tem so opozorili

⁶¹ Jutro, ponedeljska izdaja, 6. 6. 1933, št. 23, Pot k pozitivnemu delu. O tem tudi Jutro, 29. 5. 1933, št. 22, Stranka pozitivnega dela.

⁶² Jutro, 7. 9. 1931, št. 36, Prisega zvestobe.

⁶³ Jutro, 21. 6. 1932, št. 143, Prva seja banovinskega odbora JRKD.

⁶⁴ Jutro, 11. 7. 1932, št. 28, Narod ob meji za močno Jugoslavijo.

⁶⁵ Jutro, 13. 11. 1931, št. 263, Nov duh v naši politiki.

⁶⁶ Jutro, 10. 9. 1931, št. 208, Po svečanostih, 13. 11. 1931, št. 263, Nov duh v naši politiki; 4. 9. 1932, št. 206, Na potu k demokratizaciji, 13. 9. 1932, št. 213, Poročilo ministra dr. Alberta Kramerja.

na dva problema: "Prvi je ta, kateri posli in v kakšnem obsegu naj se prenesejo na banovine. Varovati je (namreč) treba bitne interese državne skupnosti izogibati se vsemu, kar bi moglo ustvarjati v notranjosti državnega ozemlja nove umetne meje. Treba pa je prepustiti banovinam vse, kar se tiče v prvi vrsti njihovega ozemlja in njihovega prebivalstva, in tudi vse ono, kar je po svoji naravi tako, da se lahko upravlja po banovinah. Ceste, bolnice in sploh zdravstvo, gospodarstvo in kmetijstvo, socialno skrbstvo, šolstvo in ljudska prosveta, osebne zadeve - vse polno vprašanj vstaja pred nami, vsako potrebno vsestranskega študija. So zadeve, ki se lahko v celem obsegu prenesejo z vlade, iz ministrstev in drugih centralnih ustanov, na banske uprave, so pa tudi take, za katere je prenos mogoč in koristen le do gotove, a čim večje mere." Drugi problem, na katerega so opozorili, je zadeval ureditev finančnega poslovanja samoupravno organiziranih banovin. Edino pot za rešitev tega vprašanja so videli v tem, "da banovinam odstopi država del svojih virov za dohodke. Del trošarin in drugih indirektnih davščin, pa morda tudi ta ali oni direktni davek bi se mogel brez škode za enotnost gospodarskega razvoja prepustiti banovinam."⁶⁷

Liberalci so slovenski javnosti obljubljali, da bo izvedba banovinske samouprave veliko bolje rešila vprašanje avtonomije, kot ga je pred tem skušala urediti nekdanja SLS.⁶⁸ Tako je Ivan Pucelj na shodu JRKD, 6. novembra 1932 v Mariboru, izjavil, "da je zlasti bivša SLS celih 12 let udarjala na velik boben, da bo dala avtonomijo. Kaj prav za prav pomeni ta 'avtonomija', je dejal, pa "do danes ne vemo, ker tega niso nikdar razložili. Po njihovih agitatorskih frazah bi bilo to mleko in med, nekaj kar bi čez noč vse rešilo."⁶⁹ Omenjena Pucljeva trditev ni bila utemeljena, saj je SLS v dvajsetih letih razvila in v jugoslovanski in slovenski politični javnosti večkrat predstavila svoj podroben avtonomistični državnopravni program, ki je predvidel zakonodajno avtonomijo Slovenije z lastnim parlamentom in vlado.⁷⁰ Zato je bilo njegovo zagotovilo, da "hočemo razbremenitev centralne uprave, prenos velikega delokroga na banovine, sreze in občine, kjer se morejo zadeve brže reševati", nasproti avtonomističnim državnopravnim načrtom SLS iz dvajsetih let, prazno. Največ, kar je bilo glede na dotedanja pojasnila JRKD o vsebini banovinske samouprave v tistem trenutku možno razumeti kot liberalno zavzemanje za t. i. avto-

⁶⁷ Jutro, 21. 9. 1932, št. 220, Problemi decentralizacije. O tem tudi Jutro, 28. 9. 1932, št. 226, Minister Kramer o nalogah in delu JRKD.

⁶⁸ Jutro, 16. 8. 1932, št. 33, Mogočen kmečki tabor na Krškem polju, 24. 10. 1932, št. 43, Dva velika shoda ministra Pucelja. O tem tudi Jutro, 4. 10. 1932, št. 231, Ministra Mohorič in Pucelj o gospodarskem programu vlade.

⁶⁹ Jutro, 8. 11. 1932, št. 260, Ministra Kramer in Pucelj o političnem položaju.

⁷⁰ Ferdo Čulinović: Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka : Srbija - Crna Gora - Makedonija : Jugoslavija 1918.-1945., druga knjiga. Zagreb 1954, str. 247-249; isti: Jugoslavija između dva rata, I. Zagreb 1961, str. 236-327; Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921 : od majniške deklaracije do vidovdanske ustave. Maribor 1977, str. 364-391; isti: Na zgodovinski prelomnici : Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929, I. knjiga. Maribor 1986, str. 182-196, 204-216; Jurij Perovšek: Oblikovanje programskih načrtov o nacionalni samoodločbi v slovenski politiki do ustanovitve Neodvisne delavske stranke Jugoslavije (december 1922 - april 1923). V: Zgodovinski časopis, 1984, št. 1-2, str. 10-20; isti: Slovenska državna volja v prvem desetletju jugoslovanske krize. V: Slovenci in država : zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana 1995, str. 127, 130; isti: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). Ljubljana 1998, dok. št. 18, str. 77-80, dok. št. 20, str. 82-86; Jugoslovanski federalizam : ideje i stvarnost : tematska zbirka dokumenata, prvi tom, 1914-1943. Beograd 1987, str. 236-238; Prunk, Slovenski narodni vzpon, str. 241-242; Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927-1929, str. 36-42, 59-77; Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 238, 240-241, 266-268, 283, 291.

nomijo, je bilo stališče o potrebi po samostojnem reševanju posameznih zadev na socialnogospodarskem in kulturnoprosvetnem področju, kar je predvidela že unitaristična Oktroirana ustava. Tako je bil v času, ko je bila SLS v opozicijski drži nasproti unitarističnemu režimu, Pucljev poudarek, "ali ni tragika usode, da danes, ko ustvarjamo to 'avtonomijo', ko ni vse to samo fraza, da tistih gospodov, ki so celih 12 let podžigali strasti, ni zraven, da nočejo pomagati, ko ustvarjamo v resnici in v pametni obliki to, kar so oni neprestano samo obljubljali",⁷¹ le pone srečen demagoški poskus, da bi liberalno politiko utemeljil kot avtentično zagovornico samostojnega slovenskega razvoja v jugoslovanski državi. Takim težnjam liberalna politika v resnici ni bila pripravljena prisluhniti. To se je dobro pokazalo januarja 1933, ko sta JRKD in del politične javnosti, ki je bil pod njenim vplivom, z vso silo napadla t. i. Ljubljanske punktacije, federalistični državnopravni program, ki ga je SLS oblikovala 1. januarja 1933.

Ljubljanske punktacije so bile eden najbolj jasnih in radikalnih slovenskih narodnopolitičnih programov v prvi jugoslovanski državi.⁷² SLS je v punktacijah najprej poudarila, da je slovenski narod razdeljen med štiri države - Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko, zato je njegova pglavitna zahteva združitve v eno samo politično enoto, saj se le v tem primeru lahko ohrani in vsestransko razvija. Naloga največjega dela naroda, ki živi v Jugoslaviji, je, da si za ta ideal prizadeva vse dotlej, dokler ne bo uresničen. Zato si mora slovenski narod v jugoslovanski državi pridobiti tak samostojen položaj, da bo ta trajno privlačil vse ostale dele slovenskega naroda, ki živijo v drugih državah. Slovenskemu narodu mora biti v Jugoslaviji zagotovljena njegova narodna individualnost, narodno ime, njegova zastava, etnična celovitost, razpolaganje z njegovimi lastnimi finančnimi sredstvi, njegova kultura in politična svoboda. Punktacije so še zahtevale socialno zakonodajo, ki bo zagotovila harmoničen razvoj vseh socialnih stanov, zlasti kmečkega in delavskega. Uresničitev teh ciljev pa je mogoča le v svobodnem sporazumu Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki mora na demokratični podlagi preurediti jugoslovansko državo na več enakopravnih enot, ena od njih pa naj bi bila tudi Slovenija. Poudarjale so še, da želijo Slovenci sodelovati z vsemi političnimi silami, ki stremijo k preureditvi države.⁷³

Punktacije Slovenske ljudske stranke so natisnili na letakih, niso pa jih objavili v njenih političnih glasilih. Najprej jih je, kot je poročalo Jutro, 3. januarja 1933 objavil tržaški Il Piccolo.⁷⁴ Jutro jih je nato kot *corpus delicti* objavilo 11. januarja 1933.⁷⁵ Slovenska liberalna politika se je na punktacije SLS ostro odzvala. Že 7. januarja 1933 so jih obsodili na občnem zboru Zveze županov Dravske banovine v Ljubljani; Zvezo (običajno imenovano Županska zveza) so na pobudo liberalnih unitarističnih politikov ustanovili 3. januarja 1932.⁷⁶ Podpredsednik Županske zveze in ljubljanski župan Dinko Puc je poudaril, da punktacije ne pomenijo nič drugega kot težnjo, da bi "razbili to našo državo in ustvarili novo, v kateri naj bi bile

⁷¹ Jutro, 8. 11. 1932, št. 260, Ministra Kramer in Pucelj o političnem položaju.

⁷² Janko Prunk: Punktacije. V: Enciklopedija Slovenije, 10. Ljubljana 1996, str. 17. O Ljubljanskih punktacijah v Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941. Ljubljana 1965, str. 398-402; Prunk, Slovenski narodni vzpon, str. 261-262; Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 339-342; Gašparič, SLS 1929-1935, str. 148-160.

⁷³ Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 341.

⁷⁴ Jutro, 8. 1. 1933, št. 7, Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja.

⁷⁵ Jutro, 11. 1. 1933, št. 9, Nihče se ne sme igrati z življenjskimi narodnimi interesi.

⁷⁶ Jutro, 4. 1. 1932, št. 1, Zveza županov dravske banovine; Stiplovšek, Banski svet 1930-1935, str. 113-114.

prav za prav tri". Obenem je v prid ohranitve unitaristične države opozarjal na možnost, da lahko med pripravi na njeno federativno preureditev sploh ne pride do sporazuma med Slovenci, Hrvati in Srbi o skupni federaciji. Kaj pa, "če bi rekli Srbi, da ga jim (sporazuma o federativni državi - op. J. P.) ni treba, da imajo že svoj izhod na morje?", je vprašal. "Ali pa če bi rekli Hrvati, da imajo že svojo samostojno državo? V tem primeru bi Slovenci obviseli v zraku. *Slovenci vemo, da imamo samo v okviru Jugoslavije, v družbi naših prijateljev, močne Francije in držav Male antante gotovost, da se lahko obranimo in ohranimo.*" Po Pucovem prepričanju je bilo namreč lahko reči, "da bomo sami svoji gospodarji in da bomo sami vse uredili tako, da bo prav. Toda misliti moramo s pametjo, ali je to sploh združljivo z našimi gospodarskimi interesi. Igračkanje s federalizmom pomenja klicati nevarnost za obstoj velike in močne Jugoslavije in s tem za nacionalni obstoj Slovencev. K temu pa pridejo še življenjski gospodarski interesi, ki so taki, da bi slovenska zemlja ne mogla obstojati in se razvijati kot sama na sebe navezana gospodarska enota. Ne moremo sami preživeti svojih ljudi. Izvažati moramo izdelke svoje industrije. Sami ne moremo zaposliti inteligenčnega naraščaja. Vse meje se nam zapirajo. Ali naj se sedaj ločimo po mejah še od Hrvatov in Srbov?", je končal.⁷⁷

Na občnem zboru Županske zveze je nastopil tudi eden od zgodovinskih prvakov slovenskega liberalizma in nekdanji dolgoletni ljubljanski župan, senator Ivan Hribar. V obsodbi punktacij je bil še ostrejši kot Dinko Puc. Poudaril je, "da je zašla skupina, ki ji stoji dr. Korošec na čelu, med največje škodljivce našega slovenskega naroda. Ugotavljamo tudi, da smo mi, danes tukaj zbrani, absolutno poklicani govoriti v imenu slovenskega naroda." Tako so menili tudi zborovalci, saj je na Hribarjev predlog poseben odbor oblikoval resolucijo, v kateri so obsodili federalistične zahteve SLS. Resolucija, ki so jo sprejeli "soglasno in z viharnim, dolgotrajnim odobravanjem ter z velikimi ovacijami Jugoslaviji in kralju", je poudarila, da so ob jugoslovanski državni združitvi, 1. decembra 1918, "Slovenci, Hrvati in Srbi po svobodnem sporazumu opolnomočenih narodnih predstavitev definitivno in za vsikdar rešili vprašanje naše državne skupnosti. Zato o tem vprašanju ne pripuščamo nikake debate več [...]. Razkosavanje velike Jugoslavije na več malih samostojnih edinic" bi namreč "značilo nevarnost za sam obstoj države ter s tem nevarnost novega suženjstva Slovencev pod tujim jarmom, ob enem pa tudi nevarnost za težko doseženi evropski mir." Glede temeljnega vprašanja, ki so ga odprle punktacije SLS, pa je resolucija zagovarjala unitarizmu prilagojeno stališče, "da je v interesu vseh slojev našega naroda, pa tudi vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev, da se prenese čim večji delokrog upravnih in vseh javnih poslov na nižje upravne edinice vse do one mere, ki jo dovoljujejo življenjski interesi državne in narodne skupnosti".⁷⁸

Resoluciji Županske zveze, ki je po oceni Jutra pomenila "veliko nacionalno manifestacijo ter [...] krepak in odločen odgovor vsem onim, ki bi radi zavrlili našo konsolidacijo",⁷⁹ je sledil val obtožb "separatističnih punktacij" SLS. Vrsta občinskih odborov ter srezkih in okrožnih organizacij JRKD ter strankino banovinsko vodstvo so brez odlašanja odklonili federalistične zahteve SLS.⁸⁰ Punktacije so zavrnili tudi

⁷⁷ Jutro, 8. 1. 1933, št. 7, Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja.

⁷⁸ Prav tam. O jugoslovanski državni združitvi v Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 86-103; isti: Slovenska osamosvojitve v letu 1918 : študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1998, str. 132-147.

⁷⁹ Jutro, 8. 1. 1933, št. 7, Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja.

⁸⁰ Jutro, ponedeljska izdaja, 9. 1. 1933, št. 2, Proti separatistični izjavi Koroševe skupine, prav

liberalni poslanci v Narodni skupščini Kraljevine Jugoslavije,⁸¹ v več člankih pa jih je posebej obsodilo tudi Jutro. Označilo jih je kot "*poskus razkosati Jugoslavijo s pomočjo federacije*",⁸² s tem pa za "blazno zahtevo", "narodni greh in zločin".⁸³ Jutro je bilo namreč globoko prepričano, da je nevarno "vsiljevati na eksponirano mednarodno politično točko potisnjenim Slovencem separatistične meje še proti jugoslovenskemu Balkanu".⁸⁴ Zlasti zato ne, ker jugoslovanstvo slovenstva ne ogroža, v razpravi je samo vprašanje, kako slovensko narodnokulturno posebnost "spraviti v vsestransko koristen sklad z jugoslovensko celoto". Jutro je namreč vztrajalo, da se Slovenci ne smejo pretvoriti "iz enakopravnega dela jugoslovenskega političnega naroda kot nositelja državnopravne suverenosti v samoslovensko manjšino".⁸⁵ Vprašanje slovenstva namreč za liberalno politiko ni bilo vprašanje notranje identitetne razsežnosti. To je na shodu JRKD, 29. januarja 1933 v Šiški, dobro razkril Albert Kramer, ko je poudaril: "Oni, ki predstavljajo slovenski problem le kot nekako jezikovno stvar, gledajo nanj z ozkega stališča, kakršnega dopušča samo popolno nerazumevanje pravih slovenskih problemov. Kulturni razvoj slovenskega ljudstva je odvisen od njegovih gospodarskih pogojev. Slovensko vprašanje v Jugoslaviji je vprašanje gospodarskega in socialnega razvoja naše ožje domovine v okviru naše države *in vse drugo nam bo po svetem pismu navrženo* (podčrtal J. P.)."⁸⁶

Skladno z navedenim razmišljanjem je Kramer na omenjenem shodu posebej opozoril še na gospodarske razloge, zaradi katerih naj bi se Slovenci morali odpovedati zahtevi po federativni državi. Opozarjal je, "da sta gospodarski obstoj in kulturna bodočnost Slovencev odvisna od dejstva, da je naša slovenska ožja domovina del velikega jugoslovenskega državnega ozemlja. Naš delavec, naš obrtnik, naš industrijec bi ne mogel živeti danes niti tega skromnega življenja, ki ga imamo, če ne bi imeli velikega konsumnega ozemlja v Jugoslaviji, ki je dejansko napram ostalim državam v Evropi vendarle sposobna, da zaščiti tudi naše gospodarske interese slovenskega ozemlja." Dodal je še, da bi bila "gospodarska politika Jugoslavije [...] brez slovenskega ozemlja napram Evropi gotovo bolj enostavna. Taka

tam, Konstituiranje okrožnih organizacij JRKD, 23. 1. 1933, št. 4, Protestni zbor v Kranju, 6. 2. 1933, št. 6, Slovenci ob severni meji za nedeljivo Jugoslavijo; Jutro, 11. 1. 1933, št. 9, Resolucija banovskega vodstva JRKD, 18. 1. 1933, št. 15, Slovenija protestira, 19. 1. 1933, št. 16, Proti politiki razdiranja, 24. 1. 1933, št. 20, Protesti naših mest.

⁸¹ SB NS : redovan saziv za 1932/33 godinu : knjiga II. Beograd 1933, str. 68-70 (razprava B. Vošnjaka na 24. r. s., 10. 2. 1933); SB NS : redovan saziv za 1932/33 godinu : knjiga IV. Beograd, 1933, str. 150-152 (razprava Albina Komana na 39. r. s., 14. 3. 1933), prav tam, str. 354-356 (razprava A. Cererja na 41. r. s., 16. 3. 1933).

⁸² Jutro, 8. 1. 1933, št. 7, Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja.

⁸³ Jutro, 11. 1. 1933, št. 9, Nihče se ne sme igrati z življenjskimi narodnimi interesi. O Jutrovem nastopu proti punktacijam glej tudi Jutro, 10. 1. 1933, št. 8, Separatistične punktacije, 11. 1. 1933, št. 9, Slovenski separatisti nekdanj in danes, 1. 2. 1933, št. 27, Dr. Maček o punktacijah, 2. 2. 1933, št. 28, Mačkov "program" in Jutro, 23. 1. 1933, št. 4, Beograjski Slovenci proti punktacijam.

⁸⁴ Jutro, 17. 1. 1933, št. 14, Ogroženo slovenstvo. Podobno opozorilo je na okrožni konferenci JRKD za mariborsko in celjsko okrožje, 5. 2. 1933 v Mariboru, izrekel tudi Albert Kramer. Zagovornikom federalističnih zahtev je očital, da so "v času, ko razvija Hitler svoj pangermanski revizionistični program, ko se mrzlično oborožujejo vsi naši sosedji, ko na zapadu naše države ne skrivajo svojih imperialističnih teženj, [...] naši punktaši in njihovi poborniki postali glavni dobavitelji za propagandne orožarne teh naših inozemskih neprijateljev, ki slikajo te njihove punktacije ter nore in zločinske pokrete kot sigurno znamenje skorajšnje propasti Jugoslavije in kot dokaz, kako poceni bi bila zmaga in s kako malenkostni žrtvami bi bilo mogoče izvesti njihove iredentistične in imperialistične podvige". (Jutro, 6. 2. 1933, št. 6, Slovenci ob severni meji za nedeljivo Jugoslavijo)

⁸⁵ Jutro, 17. 1. 1933, št. 14, Ogroženo slovenstvo.

⁸⁶ Jutro, 30. 1. 1933, št. 5, Ministra dr. Kramer in Pucelj o aktualnih političnih vprašanjih.

Jugoslavija bi bila samo agrarna država, ki bi lažje sklepala gospodarske pogodbe z ostalimi državami.⁸⁷ Glede na tako razumevanje bistvenih vprašanj slovenskega razvoja v jugoslovanski državi, je bila razumljiva tudi njegova ocena, da niso punktacije SLS nič drugega kot "izraz nestrpnosti detroniziranih političnih voditeljev, ki bi radi zopet našli z njihovo pomočjo pot do državne oblasti".⁸⁸ Pri tem ni Kramer pozabil tudi na ideološki vidik. V federalističnih zahtevah SLS je videl težnjo po obnovitvi njenega "starega terorizma",⁸⁹ kar je bil tedaj večkrat slišan liberalni očitek katoliški strani. Zelo jasno ga je izreklo tudi Jutro, ki je že 12. januarja 1933 zapisalo, da je "gospodom punktašem pred vsem na srcu taka politična in kulturna svoboda, ki bi bila identična z diktaturo klerikalizma v vsem javnem življenju". Jutro je ob tem spomnilo na politično prevlado katoliške stranke v avstrijski dobi in njenim pripadnikom pripisalo, da se jim danes "toži po tej 'svobodi', ki so jo po svoje krojili Slovencem dve generaciji, tako da se jim zdaj resnična kulturna in politična svoboda zdi huda krivica".⁹⁰

Ideološki odpor liberalcev proti SLS in katoliški strani je bil tako močan, da je bil ena od pomembnih sestavin njihovega unitarističnega jugoslovanskega stališča. Z njim so bili tako globoko prežeti, da je zanje vsak drugačen pogled na jugoslovansko narodno problematiko pomenil nelegitimno dejanje. Veljavna naj bi bila le zgodovinsko utemeljeno oblikovanje jugoslovanskega narodnopolitičnega subjekta in unitaristična Jugoslavija. Zato so bile po Jutru Ljubljanske punktacije po eni strani politična naivnost,⁹¹ po drugi pa so zahtevale nič drugega kot "zasluženo kazen".⁹² V tem smislu se je na punktacije odzval tudi režim, ki je zaradi zahtev po spremembi državne ureditve odločno nastopil proti voditeljem SLS. Banska uprava Dravske banovine je 27. januarja 1933 odredila konfinacijo za člane najožjega vodstva SLS dr. Frana Kulovca, dr. Marka Natlačena in dr. Antona Ogrizka. Vsi trije so bili konfinirani v Bosni, prvi v Foči, drugi v Bileći in tretji v Ključu. Dan pozneje je konfinacijo odredila tudi za voditelja SLS Antona Korošca. Najprej so ga poslali v Vrnjačko Banjo, aprila 1933 v Tuzlo, dva meseca pozneje pa na Hvar. Voditelji SLS so v konfinaciji preživeli nekaj manj kot dve leti. Po smrti kralja Aleksandra 9. oktobra 1934 je bilo Korošču, Kulovcu, Natlačenu in Ogrizku 21. oktobra znova dovoljeno svobodno gibanje.⁹³

⁸⁷ Prav tam. Podobna stališča je v tistih dneh razglašal tudi ljubljanski župan Dinko Puc. Na seji ljubljanskega občinskega sveta, 25. 1. 1933, je poudaril, da bi bila, če bi prišlo do federativnega preoblikovanja države, v najboljšem primeru "neizogibna posledica gospodarska propast Slovencev. Na tesnem ozemlju Slovenije ni mogoče samostojno gospodarstvo. Mi ne živimo samo od kmetijstva, ampak v isti meri od obrti, trgovine in industrije. Te panoge bi postale tisti hip mrtve, ko bi bila proglašena samostojna Slovenija. [...] In koliko časa bi eksistirala samostojna Slovenija?", je še vprašal. "Kdo bi jo priznal? Kdo bi jo ščitil? Ali ne vidimo grabežljivih oči, kako se željno ozirajo na naše kraje, ki so bili od nekdaj cilj poželenja sosednih narodov, ker je Slovenija ključ do morja, prehod od zahoda na vzhod, z juga na sever. Ako hojemo znova priti v suženjstvo, potem se le ravnajmo po punktacijah dr. Korošca!" (Jutro, 26. 1. 1933, št. 22, Slovenci svojemu kralju)

⁸⁸ Jutro, 30. 1. 1933, št. 5, Ministra dr. Kramer in Pucelj o aktualnih političnih vprašanjih. Podobno je punktacije SLS ocenil tudi Ivan Pucelj, ki je na shodu vsedržavne JRKD, 23. 4. 1933 v Nišu, dejal: "Pravim vam in izjavljam v imenu Slovencev, da smatram te punktacije samo za ponesrečene deklamacije pogorelih politkov." (Jutro, 24. 4. 1933, št. 17, Množice vztrajajo v mrazu in dežju)

⁸⁹ Jutro, 30. 1. 1933, št. 5, Ministra dr. Kramer in Pucelj o aktualnih političnih vprašanjih.

⁹⁰ Jutro, 12. 1. 1933, št. 10, Punktaši in njihovi predlogi.

⁹¹ Prav tam.

⁹² Jutro, 13. 1. 1933, št. 11, Slovenci tostran in onstran mej.

⁹³ Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 342; Gašparič, SLS 1929-1935, str. 160-162, 210-211. Poleg SLS so v tistem času zahteve po notranji preureditvi Jugoslavije postavile tudi druge opozicijske federalistične sile v državi, med drugim tudi Kmečka demokratska koalicija. Njenega predsednika, dr.

Odziv režima na punktacije SLS je liberalno politiko utrdil v prepričanju, da sta jugoslovanstvo in unitarizem pravilna, nujna in utemeljena slovenska narodnopolitična pot. Tako razumljen bivanjski smisel Slovencev v jugoslovanski državi so liberalci posebej poudarili ob predaji posebne Adrese "Slovenci svojemu kralju leta 1933", ki jo je številčno močno zastopstvo privržencev unitaristične države predalo kralju Aleksandru 3. marca 1933. Adreso je pod vodstvom senatorja dr. Gustava Gregorina pripravil Narodni odbor, ki so ga 13. januarja 1933 v Ljubljani oblikovali na sestanku nepolitičnih organizacij in društev za vodenje organizirane akcije za obsodbo punktacij SLS. Adreso je podpisalo 4470 nepolitičnih organizacij, ustanov, društev in občin iz Dravske banovine.⁹⁴ Na svoji seji, 25. januarja 1933, jo je pozdravil tudi ljubljanski občinski svet, 15. februarja 1933 pa jo je podprl še bankski svet Dravske banovine, v katerem so od konca novembra 1931 imeli popolno prevlado privrženci liberalnega tabora oziroma JRKD.⁹⁵ Adresa je poudarila, da hočejo Slovenci na osnovi narodne enotnosti s Hrvati in Srbi živeti le v enotni, nedeljivi in močni Jugoslaviji pod žezlom dinastije Karađorđevićev.⁹⁶ Liberalna politika je njeno sporočilo pozdravila kot "veren izraz mišljenja, prepričanja in hotenja vseh Slovencev"⁹⁷ ter zagotovilo njihove "neomajne zvestobe in vdanosti [...] do svojega narodnega vladarja in zedinjene domovine Jugoslavije".⁹⁸ Opozorila je še, da so z novo izjavo za enotno in nedeljivo Jugoslavijo Slovenci obnovili "prisego, ki smo jo po svobodnem preudarku in po svobodni odločitvi položili l. 1918., ko smo se brezpogojno in za vedno združili s Hrvati in Srbi v skupno narodno in državno življenje. Samo v skupni jugoslovenski domovini, zgrajeni na načelu narodnega in državnega edinstva in stoječi pod vodstvom nacionalne dinastije Kradjordjevičev," je ob tej priložnosti poudarilo Jutro, "vidimo jamstvo za svoj narodni obstoj in narodni razvoj."⁹⁹

Vladka Mačka, so 29. 4. 1933 pred sodiščem za zaščito države obsodili na tri leta strogega zapora. Iz zapora je bil izpuščen slaba dva meseca potem, ko je bilo voditeljem SLS dovoljeno svobodno gibanje. V zvezi z Mačkovo obsodbo je zanimivo, kako je Albert Kramer dan po njej, na shodu JRKD v Novem mestu, spregovoril o tem dogodku: "Včeraj je državno sodišče izreklo tudi svojo obsodbo nad tako zvanimi zagrebškimi punktacijami. Dr. Maček je bil obsojen na tri leta. *Država ne pusti, da bi se z njo igrali!* Treba je pogledati samo v Nemčijo, kako postopajo tam z nasprotniki režima. Tam imajo za opozicionalce koncentracijske taborne, kjer jih imajo interniranih na tisoče in tisoče. V Nemčiji ne more niti en uradnik, ki je nasprotnik režima, ostati na svojem mestu. Tam so posegli ne samo v politične, marveč tudi v vse socialne, kulturne in gospodarske organizacije, ki niso v skladu s smernicami režima. Listi smejo izhajati le če pišejo za režim. Borba je tam poostrena tako daleč, da oni, ki niso pristaši režima skoraj nimajo pravice do eksistence. Pa primerjajte našo domačo 'diktaturo', zaradi katere se nekateri tako razburjajo, in povejte, koliko je bilo pri nas od te diktature prizadetih?! V Nemčiji oni, ki so v koncentracijskih taboriščih, niso nasprotniki edinstva nemškega naroda, dočim so se pri nas našli celo taki, ki se niso zadovoljili samo z akcijo doma, marveč so smatrali, da morajo priti na pomoč tudi našim zunanjim neprijateljem. *Država je dolgo prizanesljiva, toda tudi zanjo so meje, ki jih mora čuvati v svojem lastnem interesu, v interesu svoje eksistence in eksistence vsega naroda.*" (Jutro, 1. 5. 1933, št. 18, Dolenjska v taboru vsedržavne stranke)

⁹⁴ Stiplošek, Bankski svet 1930-1935, str. 148; Jutro, 4. 3. 1933, št. 54, Izročitev slovenske adrese Nj. Vel. kralju Aleksandru.

⁹⁵ Prav tam; Stiplošek, Bankski svet 1930-1935, str. 110-111, 150-151. O obsodbi Ljubljanskih punktacij v bankskem svetu Dravske banovine str. 151-155 in Gašparič, SLS 1929-1935, str. 157-158.

⁹⁶ Jutro, 4. 3. 1933, št. 54, Izročitev adrese Nj. Vel. kralju Aleksandru.

⁹⁷ Prav tam, Adresa Slovencev.

⁹⁸ Prav tam, Izročitev adrese Nj. Vel. kralju Aleksandru.

⁹⁹ Prav tam, Adresa Slovencev. Glede na gornjo misel lahko navedemo opozorilo, ki ga je izrekel Albert Kramer na shodu JRKD 30. 4. 1933 v Novem mestu. Poudaril je, da bi bilo v tedanjih razmerah oblikovanje samostojne slovenske države nemogoče, saj bi si "slovensko zemljo do Trbovelj in Celja [...] pridržali Italijani, štajerske kraje pa bi poklonili Avstriji in Madžarski". (Jutro, 1. 5. 1933, št. 18, Dolenjska v taboru vsedržavne stranke)

Kljub gornjemu poudarku, ki se je navezoval na priznavanje slovenske narodne individualnosti, pa je liberalna politika dejansko vsebino narodnostnega življenja Slovencev v jugoslovanski državi razumela le v smislu njihove nacionalne enotnosti s Hrvati in Srbi. To je dobro pokazal program nove vsedržavne Jugoslovanske nacionalne stranke, v katero se je 20. julija 1933 preimenovala JRKD. Za slovenske liberalce je bila namreč njegova temeljna ideja - jugoslovanska nacionalna misel - poslanstvo, ki "vodi kakor zvezda skozi sedanost v bodočnost".¹⁰⁰ Program JNS je poudaril, da tvorijo "Srbi, Hrvati in Slovenci [...], živeč na nepretrganem ozemlju zemljepisne in narodopisne celote, po svojem poreklu, jeziku, svojih trajnih težnjah, po enakosti zgodovinske usode in doživljajev ter po nikdar ugasli zavesti o skupnosti enoten jugoslovanski narod. Zato je jugoslovansko narodno edinstvo nesporno in prirodno dejstvo. Z osvoboditvijo in na podlagi načela samoodločbe narodov, s prostovoljno izvršenim uedinjenjem Srbov, Hrvatov in Slovencev v eno nedeljivo nacionalno državo, je postala jugoslovanska narodna misel za vedno enoten znak narodne celine in temelj vsega narodnega življenja, izključna vodilna nacionalna misel celokupnega jugoslovanskega naroda. S složnimi naperi vsega uedinjenega naroda se morajo čuvati, razvijati in stapljati vse v razedinjeni preteklosti pridobljene kulturne, ekonomske in socialne pridobitve vsakega narodnega dela kot splošna in skupna narodna dobrina, obenem pa se morajo tudi vse nove pridobitve stalno pojačavati in izpopolnjevati. Največja skupna jugoslovanska pridobitev je nacionalna država Jugoslavija. Ona je končno uresničenje jugoslovanske narodne misli. Jugoslavija je življenjska potreba za Jugoslovane, njej morajo vsi in vsakdo nad vse služiti."¹⁰¹

"Kot država edinstvenega jugoslovanskega naroda", je nadaljeval program, "mora biti kraljevina Jugoslavija zgrajena in urejena kot edinstvena nacionalna država. Le tako se more zanesljivo politično osigurati svobodno življenje Srbov, Hrvatov in Slovencev in zagamčiti popolno enakopravnost vseh poprej razcepljenih delov naroda, izključujoč vsako nadoblast ali prednost enega nad drugim. Državno in narodno edinstvo mora biti zato neizpremenljivo zagamčeno z eno državno ustavo za vso kraljevino." Na tej osnovi se je program zavzel za unitaristično jugoslovansko monarhijo na čelu z dinastijo Karađorđevićev, en parlament in upravno dekoncentracijo po banovinah, v katerih naj bodo vzpostavljene tudi banovinske samoupravne ustanove. Program se je posebej zavzel tudi za uveljavitev jugoslovanske narodne enotnosti na prosvetnem-kulturnem in telesno-vzgojnem področju. Poudaril je, da mora biti "skrb za duhovne, moralne in telesne vrednote posameznikov in narodne celote [...] ena glavnih nalog državne politike. Prosvetno dviganje naroda v duhu jugoslovanske ideje in v cilju izgradnje edinstvene jugoslovanske narodne kulture, se mora izvajati skupno z etičnim in fizičnim vzgajanjem, skladno in sistematično v šoli in izven nje. Narodna in državna misel, ljubezen in privrženost kralju in domovini mora preiti v žile in kri našega pomladka." Zato bo stranka "podpirala vsa gibanja, društva in ustanove, ki goje jugoslovansko narodno in državno misel, posebno jugoslovansko Sokolstvo, ki je na vasi in v mestu prvi vzgojitelj naroda v nacionalnem in telesnem pogledu in eden prvih činiteljev v moralnem, kulturnem podvigu državljanov in poleg narodne vojske najboljši učitelj narodne discipline".¹⁰²

¹⁰⁰ Jutro, 23. 7. 1933, št. 170, Po kongresu JNS.

¹⁰¹ Jutro, 21. 7. 1933, št. 168, Konstituiranje Jugoslovanske nacionalne stranke.

¹⁰² Prav tam.

Dosledna opredelitev JNS za jugoslovansko nacionalno in državno enotnost je bila za slovenske liberalce po Vidmarjevi knjigi *Kulturni problem slovenstva in Ljubljanskih punktacijah* SLS dobrodošla vzpodbuda za nadaljnje uresničevanje politike jugoslovanskega unitarizma. Tako razpoloženje v liberalnih vrstah je lepo izrazilo *Jutro*, ki je nastanek JNS pozdravilo kot "energično priznanje k novi politiki, ki sloni na brezkompromisnem načelu državnega in narodnega edinstva. Samo skozi to načelo", je poudarilo *Jutro*, "vodi pot k raznim drugim potrebam in interesom političnega, gospodarskega, socialnega, kulturnega in stanovskega značaja."¹⁰³ Slovenski liberalci so se lahko upravičeno šteli za pomembne oblikovalce in izvajalce take politike, saj so bili njihovi predstavniki med vodilnimi člani JNS. Najvidnejši organizator JNS, Albert Kramer, je postal njen glavni tajnik in eden od podpredsednikov stranke. Podpredsednik JNS je postal tudi Ivan Pucelj, v njenem ožjem glavnem odboru pa so bili poleg njiju še Adolf Ribnikar, Janko Rajer in dr. Miroslav Ploj. Slovenski liberalci so bili številčno močno zastopani tudi v širšem glavnem odboru stranke. Ob že omenjenih so bili njegovi člani tudi Josip Benko, Avgust Dolinšek, Rudolf Juvan, dr. Ernest Kalan, Albin Koman, dr. Fran Lipold, Ivan Matko, Milan Mravlje, Lovro Petovar, Ivan Pipan, dr. Miroslav Ploj, Ivan Prekoršek, Janko Rajar, dr. Stane Rape, dr. Vinko Rapotec, Ivan Tavčar, Ivan Terček, Franjo Sirc in Ivan Urek.¹⁰⁴

Ustanovitev JNS je bila pomembna točka v političnem razvoju liberalizma v prvi jugoslovanski državi. V času, ko je nastala, so namreč liberalci kot edini slovenski predstavniki sodelovali v vladi, JNS kot politična izvajalka državnega unitarističnega programa, pa je bila edina obstoječa politična organizacija v državi. Liberalcem je njihova unitaristična usmeritev v enostrankarskem sistemu, vzpostavljenem v prvi polovici tridesetih let, omogočila vstop v jugoslovanski državni in političnostrankarski vrh in jim poleti 1933 utemeljeno dajala bodreč občutek moči. V slovenskem in jugoslovanskem družbenem, političnem, gospodarskem in prosvetnokulturnem prostoru so bili dejavnik odločanja, njihova zgodovinska nasprotnica, avtonomistična SLS, pa je bila ob razpuščeni organizacijski strukturi (Jugoslovanski kmetijski zvezi za Dravsko banovino ter Prosvetni zvezi v Ljubljani in Mariboru), na katero se je opirala v prvih letih diktature¹⁰⁵ in s konfiniranim strankinim vodstvom politično zamejena. Tedaj je kazalo, da je prihodnost namenjena le jugoslovanskemu unitarizmu, in v tem prepričanju je slovenska liberalna politika vstopila v čas, ki je sledil oblikovanju Jugoslovanske nacionalne stranke.

Jurij Perovšek

SLOVENE LIBERALS AND THE NATIONAL QUESTION BETWEEN 1931 AND 1933

S u m m a r y

Two and a half years after the introduction of personal dictatorship by King Alexander Karadorđević on 6 January 1929, the traditional unitarist orientation of the Slovene Liberals was a matter of political principle. Those holding political sway in Slovenia and Yugoslavia at the time were Catholic oriented politicians from the former Slovene People's Party (SPP), which had participated in

¹⁰³ *Jutro*, 23. 7. 1933, št. 170, Po kongresu JNS.

¹⁰⁴ *Jutro*, 21. 7. 1933, št. 168, Konstituiranje Jugoslovanske nacionalne stranke.

¹⁰⁵ Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, str. 38-39; Stiplovšek, *Banski svet 1930-1935*, str. 155; Gašparič, *SLS 1929-1935*, str. 70-71, 159-160.

the government led by Petar Živković, an army general and an honorary adjutant to the king. However, with the government progressively implementing the programme of Yugoslav unitarism and state centralism, the SPP as the leading Slovene autonomist force before the introduction of the dictatorship no longer felt able to participate in it. When, following the SPP's withdrawal on 2 September 1931, the Liberals joined the government, they were given an opportunity to directly participate in the shaping and implementation of the ideal of Yugoslav unitarism. The Liberals' entry into the government brought about a long desired political shift, whereby the political balance between the two strongest Slovene parties swung in favour of liberalism. Furthermore, joining the government brought them political recognition and boosted their morale. Given their long-standing unitarist orientation, they rightfully appeared in the unitarist government of the king's dictatorship as the only credible representatives from Slovenia.

As political representatives of the king's dictatorial regime, the Liberals proved their allegiance to Yugoslav unitarism within a few days of joining the government. Only a day after, King Alexander prescribed and promulgated the Constitution of the Kingdom of Yugoslavia, without involving Parliament. The Constitution, which implemented national and state unitarism at constitutional level, was welcomed unreservedly by the liberal politicians, as it represented an important incentive for further development of their unitarist orientation. It the years between 1931 and 1933 they constantly referred to it. For them, the principle of Yugoslav national integralism and state unitarism was a "goldmine" from which many positive values would be forged. According to them "it was now clear that the Slovene destiny could no longer be decided in Central Europe but in the Balkans, being the natural and historical centre and focal point of the new Yugoslav national state". In this sense, they stood against "the sick separatist Slovenism" as they emphatically showed in mid 1932 when attacking the book *Kulturni problem slovenstva (The Cultural Problem of Slovene Identity)* by Josip Vidmar, a literary critic of liberal orientation. In his book, Vidmar openly attacked the Liberal unitarist politics and its position that Slovene national awareness was overstrained, forced and anti-state. Whereas the Liberal politicians denounced his book, the group of prominent liberal cultural figures who founded the journal *Sodobnost (Modernity)* in 1933 sided with him. Among the majority of the liberally orientated Slovene intelligentsia, the position took hold that the loss of Slovene identity in whatever manner - either forcedly through government measures, or naturally and in the long run - was detrimental and suicidal.

As a result of Vidmar's book, the Slovene intelligentsia no longer advocated an accelerated merging of Slovenism with Yugoslavism. Not so with the politicians. This was quite obvious in the Liberal camp which, with the exception of small critical groups, was controlled by the all-national Yugoslav Radical Peasant Democracy (YRPD), the only political party tolerated by the royal dictatorial regime. The YRPD and the section of the political public under its influence forcefully attacked the so-called Ljubljana punctuations - a federalist state programme shaped by the leadership of the former SPP on 1 January 1933. They vehemently rejected the demands for a federal rearrangement of the unitarist Yugoslavia, and the authorities, in reaction to the punctuations, imprisoned the most prominent SPP leaders. The liberal politicians then emphasised that Yugoslavism presented no threat to Slovenism, and that the only matter for discussion was how to "harmonise the Slovene cultural peculiarity with the Yugoslav whole in a mutually beneficial way". For them, the question of Slovenism was not one of inner identity. This was pointed out by Dr Albert Kramer, the leading liberal politician in Slovenia in the 1930's, at the YRPD rally on 29 January 1933 in Ljubljana, when he said: "The Slovene question in Yugoslavia is one of our closer homeland's economic and social development within the wider framework of our state and everything else will be given us as well, as the Bible says." Hence, the Liberals unreservedly supported the unitarist national programme of the new Yugoslav National Party (YNP), into which the YRPD transformed on 20 July 1933. They occupied several leading positions in the YNP. In a single-party system, established in the first half of the 1930's, their unitarist orientation allowed them to enter the Yugoslav political and party leadership, in Summer 1933, giving them a well grounded sense of power. With the autonomist SPP politically restricted, the political situation in the country at the time indicated that the future favoured only Yugoslav unitarism. It was with this conviction that the Slovene Liberals entered the period after the formation of the Yugoslav National Party.